

Werkplan 2010 Centraal Planbureau

externe versie

Werkplancyclus

Inhoudsopgave

1	Managementsamenvatting	5
2	Doelstellingen	6
2.1	Missie en strategie	6
2.2	Interne en externe ontwikkelingen	6
2.3	Doelstellingen 2010	8
3	Terugblik op 2009	11
3.1	Ontwikkelingen en resultaten in 2009	11
3.2	Kritische succesfactoren	16
4	Onderzoeksprogramma	18
4.1	Programma Arbeid	18
4.2	Programma Vergrijzing en levensloop	20
4.3	Pensioenen	22
4.4	Macroanalyse	24
4.5	Productiviteit	27
4.6	Onderwijs en wetenschap	29
4.7	Sociale cohesie	31
4.8	Programma Energie	32
4.9	Programma Publiek/semipubliek	34
4.10	Programma Zorg	36
4.11	Programma Financiële markten	38
4.12	Programma Wonen	39
4.13	Programma Ruimtelijke economie en agglomeratie	40
4.14	Programma Mobiliteit en infrastructuur	42
4.15	Programma Milieu, natuur en landbouw	44
4.16	Programma Waterveiligheid	46
4.17	Programma Europa	47
4.18	Programma Globalisering	50
4.19	Programma Klimaatverandering	53
	Bijlage 1: Lopend werk	57
	Bijlage 2: Externe financiering van projecten op het Werkplan 2010	64

1 Managementsamenvatting

Het jaar 2010 wordt op onderzoeksgebied een oogstjaar voor het Centraal Planbureau. Een aantal projecten die worden afgerond met het uitbrengen van een publicatie en vaak ook met een conferentie:

- brede woningmarktstudie
- flexibiliteit arbeidsmarkt (*conferentie: december*)
- derde vergrijzingsstudie
- pensioenstudie: The macroeconomics of Pension Reforms (*conferentie: oktober*)
- DSGE-model (*conferentie: najaar*)
- boek over governance van de semi-publieke sector
- nieuwe CPB-scenariostudie: Het Nederland van 2040 (NL2040) (*conferentie: juni*)
- Agglomeratie, subsidiariteit en grondprijzen (is nauw verwant aan de scenariostudie)

Naast diverse onderzoeken n.a.v. de kredietcrisis leggen verder ook de werkzaamheden in de aanloop tot de verkiezingen van 11 mei 2011 een fors beslag op de CPB-onderzoekscapaciteit:

- Economische Verkenning 2012-2015, incl. budgettaire ruimte en schatting groeipotentieel
- de participatie in de Studiegroep Begrotingsruimte
- de analyse van de verkiezingsprogramma's voorbereiden
- ondersteuning bij de Brede Heroverweging: bij veertien van de Heroverwegingscommissies zijn CPB'ers betrokken als waarnemer c.q. leverancier van analyses-op-verzoek.

Dit alles betekent dat er nu weinig aanleiding is voor grote veranderingen in de indeling van het CPB-onderzoek in programma's. Programma's zijn in principe tijdelijk. Als de gestelde doelen zijn bereikt, wil het planbureau opnieuw nadenken over de vraag wat de gewenste onderzoeksterreinen zijn. Nu een aantal grote onderzoeksprojecten tot een afronding komt, is er een natuurlijk moment voor een evaluatie van de huidige programma's. Bij deze heroverweging worden ook de taakstelling en de aanbevelingen van de internationale visitatiecommissie die het CPB in januari 2010 komt onderzoeken betrokken. Het CPB wordt nu echt geraakt door de eerder opgelegde bezuinigingstaakstelling, wat de komende jaren tot moeilijke keuzes zal moeten leiden. De kaasschaaf is daarbij geen optie meer.

Door ons steeds te bezinnen op de eisen van de tijd en vervolgens zowel het personeelsbeleid als het werkprogramma daar op aan te passen, blijft het CPB-werk up-to-date, zowel wat betreft onderzoeksmethodes als wat betreft de onderwerpen en de inhoud van de analyses. Zo wordt het CPB vitaal oud: in 2010 is het 65 jaar geleden dat het Centraal Planbureau zijn werkzaamheden is begonnen, meteen na WO II.

2 Doelstellingen

2.1 Missie en strategie

Het CPB heeft zijn visie, ofwel zijn doel voor de lange termijn, als volgt omschreven:

Een breed vertrouwde bron van beleidsrelevante economische analyse.

Hiermee willen we antwoord geven op de vraag: Wat mist Nederland als het CPB er niet is?

Een toelichting per onderdeel van de visie:

- Breed: voor de verschillende doelgroepen
- Vertrouwen: beleving die bij de doelgroepen wordt gecreëerd op basis van kwaliteit, onafhankelijkheid, continuïteit, e.d.
- Bron: levert gevraagd en ongevraagd
- Beleidsrelevant: met het doel om beleid te verbeteren met onafhankelijke analyses
- Economische analyse: op het hele sociaal-economische terrein.

De missie is een vertaling van de visie naar de middellange termijn en luidt als volgt:

Hèt topinstituut in Nederland voor beleidsrelevante economische analyse en als zodanig internationaal toonaangevend.

2.2 Interne en externe ontwikkelingen

De belangrijkste externe ontwikkeling waarmee het CPB in 2009 is geconfronteerd is — net als in 2008 — ongetwijfeld de kredietcrisis. Deze heeft laten zien dat instabiliteit op financiële markten een ontwrichtende uitwerking kan hebben op de wereldeconomie. Dit heeft ook aanzienlijke gevolgen voor het CPB-werk. Naast het werk aan de ramingen voor de Nederlandse en de wereldeconomie en aan analyses op het gebied van financiële markten zorgen de ontwikkelingen ook voor soms indringende vragen, bijvoorbeeld naar de trefzekerheid van ramingen in tijden met grote veranderingen, en naar de relatie tussen ontwikkelingen op financiële markten enerzijds en de reële economie anderzijds. Ook bekijkt het CPB daarbij wat we hebben geleerd van de kredietcrisis en wat beter had gekund. Diverse projecten op het werkplan gaan op dergelijke vragen in. Voorbeelden zijn ‘Een crisisbestendig Stabiliteits- en Groeipact’ over exitstrategieën na de grote toename van de staatsschuld en ‘Het belang van de financiële sector voor de reële economie’.

De kredietcrisis houdt ook een grote aanslag op de overheidsfinanciën in. Dit heeft de politieke discussie over institutionele hervormingen geïntensiveerd, bijvoorbeeld rond de pensioenen. Het CPB was in 2009 nauw betrokken bij discussies over verhoging over de AOW-leeftijd dan

wel alternatieven hiervoor, in de rol van leverancier van analyses. De in mei 2010 te verschijnen derde vergrijzingsstudie van het CPB zal ook informatie en analyses aandragen die van belang zijn voor de maatschappelijke discussie over vergrijzing en pensioenen. Het kabinet onderzoekt voorts op welke terreinen de overheidsuitgaven kunnen worden verlaagd, met als doel de overheidsfinanciën gezond en vergrijzingsbestendig te maken. Voor dit doel zijn twintig Heroverwegingscommissies benoemd, die in 2010 ieder voor een eigen terrein met voorstellen moeten komen. In veertien commissies is het CPB vertegenwoordigd als waarnemer c.q. leverancier van analyses-op-verzoek.

Om de eigen missie te realiseren moet het CPB ervoor zorgen dat zijn analyses aansluiten bij de wensen en behoeften (ook op langere termijn) van de klanten. Daarnaast is de wetenschappelijke kwaliteit van groot belang. Om deze te bewaken, zal in januari 2010 een wetenschappelijke visitatiecommissie onder leiding van prof.dr. Martin Hellwig (directeur van het Max Planck Institute for Research on Collective Goods en hoogleraar Economie aan de Universiteit van Bonn) het CPB doorlichten.

In het Werkplan 2009 zijn enige wijzigingen in de onderzoeksprogramma's aangekondigd, met name de nieuwe programma's Financiële markten en Sociale cohesie. De organisatie van het CPB-onderzoek in programma's — waaraan geen vaste personele capaciteit is verbonden — maakt een (deels) flexibele invulling van de onderzoeksagenda mogelijk, rekening houdend met actuele ontwikkelingen en behoeften van klanten. Alle bestaande programma's (thans negentien) worden ieder jaar kritisch bezien: is het nuttig het programma te continueren? is een koerswijziging binnen het programma nodig en zo ja, in welke richting? welke nieuwe onderzoeksprogramma's zijn wenselijk? Een ronde gesprekken met diverse departementale contactpersonen over de wensen m.b.t. het Werkplan 2010 heeft de conclusie opgeleverd dat de huidige lijst van onderzoeksprogramma's ook voor 2010 goed weergeeft waar CPB-onderzoek gewenst is; wel zijn er diverse wensen geuit voor concrete onderzoeksprojecten. Het lijkt niet nuttig om de lijst met programma's nu echt op de schop te nemen. De investeringen in de huidige programma's moeten zich eerst gaan uitbetalen in concrete resultaten; in 2010 rondt het CPB een aantal grote onderzoeksprojecten af. Verder wachten we het rapport van de visitatiecommissie af, die ongetwijfeld ook met aanbevelingen rond de onderzoeksthema's zal komen. Wel is voor 2010 een voorstudie naar de optimale vormgeving van het Nederlandse belastingstelsel gepland. Afhankelijk van de uitkomsten daarvan kan dat leiden tot het opzetten van een tijdelijk programma Belastingen.

2.3 Doelstellingen 2010

Onderstaande tabel geeft per programma de totale capaciteitsinzet volgens planning weer. De per programma voorgenomen onderzoeken worden in hoofdstuk 4 nader toegelicht.

Inzet op lopend werk en onderzoek

Inzet op lopend werk en onderzoek (in netto arbeidsmaanden)							
	s1	s2	s3	s4	s5	s6	Totaal
Lopend werk	35	179	43	16	20		292
CEP/MEV/Nieuwsbrief	10	51	4	5			70
Beleidsondersteuning	9	38	26	4	12		89
Databeheer en instrumentarium	6	28	8	2	2		46
Analyse verkiezingsprogramma's	7	22		2			31
Diversen	3	40	5	3	6		56
Onderzoek	111	46	138	135	99	131	660
Arbeidsmarkt	18						18
Vergrijzing en levensloop	46	13					59
Pensioenen	33	2					35
Macro-analyse		13	20				33
Productiviteit			36				36
Onderwijs en wetenschap			30				30
Sociale cohesie			19				19
Energie				23			23
Publiek/semipubliek				23			23
Zorg				22			22
Financiële markten				32			32
Wonen					8		8
Ruimtelijke economie en agglomeratie		5			30	3	38
Mobiliteit en infrastructuur					32		32
Milieu, natuur en landbouw					15		15
Waterveiligheid					7		7
Europa						32	32
Globalisering		8				37	45
Klimaatverandering				16		31	47
Diversen	14	5	33	19	7	28	106
Totaal	146	225	181	151	119	131	952

Hierin staan de afkortingen voor de sectoren voor:

s1: Arbeidsmarkt en welvaartsstaat

s4: Marktordening

s2: Conjunctuur en collectieve sector

s5: Economie en fysieke omgeving

s3: Groei, kennis en structuur

s6: Internationale economie

Het onderdeel 'Diversen' bij het onderzoek bestaat voornamelijk uit de ingecalculerde vrije ruimte, waarover in de loop van 2010 kan worden besloten.

Naast deze programma's verricht het CPB ook nog het zogeheten 'lopend werk'. Dit is het werk aan de regelmatig terugkerende analyses (o.m. de Macro Economische Verkenning, het Centraal Economisch Plan en de analyse van verkiezingsprogramma's) en beleidsondersteuning voor onze primaire klanten: kabinet, departementen, parlement en sociale partners. Het werk van de sector Conjunctuur en collectieve sector — met de afdelingen Conjunctuur, Internationale conjunctuur, Inkomens en prijzen, Sociale zekerheid en Overheidsfinanciën — valt buiten de programma-indeling. Bijlage 1 geeft een toelichting op het lopend werk.

Toetsing van voorgenomen projecten aan criteria voor CPB-onderzoek

Project	Beleids-relevantie	Toegevoegde waarde onderzoek door CPB	Agendazettend	Kennisopbouw en ontwikkeling instrumentarium
Programma Arbeid				
Flexibiliteit arbeidsmarkt	+	+		+
Programma Vergrijzing en Levensloop				
Ageing	++	+	+	
Herverdeling van de levensloop		+	+	+
Microsimulatiemodel		+		++
Programma Pensioenen				
Pensioenboek	++	+		
Risico		+		+
Pensioenbeleid	+	+		+
Programma Macroanalyse				
Een DSGE-model van de Nederlandse economie			+	++
Het belang van de financiële sector voor de reële economie			+	+
Herschatten en publicatie SAFFIER				++
Programma Productiviteit				
De micro-evidentie voor innovatiebeleid				++
Kwantitatief Rendement Kennisbeleid	++	+		
Belang van wetenschap en institutionele vormgeving voor groei				++
Programma Onderwijs en Wetenschap				
Evaluaties OCW (TIER)	+	+	+	
De micro-evidentie voor onderwijsbeleid				++
Programma Sociale Cohesie				
Opties Cohesiebeleid	+	+	++	
Programma Energie				
Regulering van netwerkbedrijven	+	+		
Transitie van energie-infrastructuren (TREIN II)	+			+
Concurrentie en inkoopmacht op de Europese gasmarkt	+	+		
Programma Publiek/semipubliek				
Governance van de semi-publieke sector	+	+		+
Zorgregelingen voor jongeren	+	+		+
Beleidsbeoordelingen sociale zekerheid	++	+		

Project	Beleids- relevantie	Toegevoegde waarde onderzoek door CPB	Agendazettend	Kennisopbouw en ontwikkeling instrumentarium
Programma Zorg				
Orderingsvraagstukken voor de curatieve zorg	+	+		
Toekomst van de AWBZ	++	+	+	
ANCIEN	+	+		
Programma Financiële markten				
Onderzoek financiële markten	++			+
Programma Wonen				
Brede studie wonen	++		+	+
Programma Ruimtelijke economie en agglomeratie				
Agglomeratie, subsidiariteit en grondprijzen		+	++	+
Samenwerkingsprojecten Ruimtelijke economie en agglomeratie			+	+
Programma Mobiliteit en infrastructuur				
Wisselwerking tussen verstedelijking en openbaar vervoer	+	+	+	
Mobiliteitsbeleid	++			+
Kennisontwikkeling KBA's en OEI	+	+		+
Programma Milieu, natuur en landbouw				
Milieu, natuur en landbouw - actuele vragen	+	+		
Brede welvaart en duurzaamheid	+			+
Programma Waterveiligheid				
KBA's Waterveiligheid	+			+
Programma Europa				
Europese Verkenning	+	+		
De nieuwe Lissabon-agenda	+	+		+
Patenteren en de rol van rechtszekerheid en vertrouwen		+		+
Een crisisbestendig Stabiliteits- en Groei Pact	++			+
Programma Globalisering				
Het Nederland van 2040 (NL2040)	+	+	++	
Productiviteit van bedrijven en hun handelsprestaties			+	+
Veranderingen op de arbeidsmarkt	+		+	
Wereldhandelsmonitor	+	+		
Programma Klimaatverandering				
Evaluatie EU-Actieplan Klimaatverandering	+	+		+
EU-Duurzame energiedoelstelling voor 2020	+		+	
De rol van markten, bedrijven en beleid in milieu-innovaties		+	+	
Evaluatie milieubeleidsinstrumenten	++	+		
De impact van technologie op de energieproductiviteit	+			+
Baten van een first-mover advantage voor klimaatbeleid	+		+	
Bepaling discontovoet voor investeringen in mitigatie en adaptatie	+	+		+

3 Terugblik op 2009

3.1 Ontwikkelingen en resultaten in 2009

Het CPB-werkplan voor 2009 heeft geleid tot publicaties op uiteenlopende terreinen. Zo gaat het rapport *Rethinking Retirement* in op de slecht functionerende arbeidsmarkt voor ouderen. Andere conform werkplan gepubliceerde studies betreffen onder meer het tijdstip van selectie van leerlingen in het voortgezet onderwijs, het belang van open source software voor innovatie, de kosten en baten van het openbaar vervoer (samen met PBL), de Monitor Duurzaam Nederland (samen met CBS, PBL en SCP) en de Europese Verkenning 2009 (samen met SCP).

De kredietcrisis had al duidelijk effect op het CPB Werkplan 2009, met name in het programma Financiële markten. Toch was het capaciteitsbeslag van crisisgerelateerd werk groter dan gepland, waardoor enige geplande onderzoeken vertraging hebben opgelopen. Ten eerste komt dat door extra werk rond de ramingen en het grote aantal vragen waartoe de snelle economische ontwikkelingen aanleiding hebben gegeven. Het Centraal Economisch Plan 2009 stond geheel in het teken van de kredietcrisis, inclusief het speciaal onderwerp. In de periode mei-augustus heeft een grote groep CPB-onderzoekers geschreven aan het boek *De grote recessie* dat op 1 september is verschenen. Met dit boek heeft het CPB voldaan aan de behoefte bij een breed publiek om op toegankelijke wijze uitleg te krijgen over oorzaken en gevolgen van de crisis.

Een terugblik per sector:

Sector Arbeidsmarkt en welvaartsstaat

In 2009 is binnen het programma Arbeid gewerkt aan de Speciale Publicatie *Rethinking Retirement*. Deze is gepresenteerd op de gelijknamige conferentie in samenwerking met Netspar en de SER en tijdens een colloquium voor beleidsmakers. Voorts is gestart met een nieuwe grote studie over de flexibiliteit van de Nederlandse arbeidsmarkt, in samenwerking met het ROA, die in 2010 zal verschijnen. Daaraan gekoppeld is een aantal specifieke empirische onderzoeksprojecten.

Het programma Vergrijzing en levensloop is in 2009 gestart met analyses voor een nieuwe Vergrijzingsstudie die in 2010 zal verschijnen. Daartoe is het Gamma-model op diverse punten verbeterd en zijn recente data geïmplementeerd. Een kleine versie van Gamma wordt momenteel intensief gebruikt voor analyses rond schuldbeleid en intergenerationele verdeling.

Verder is in 2009 een start gemaakt met de ontwikkeling van een microsimulatiemodel voor Nederlandse huishoudens. Het model moet op termijn analyses met het MIMIC-model gaan vervangen. MIMIC is in 2009 van recente informatie voorzien (bijvoorbeeld over instituties en

projecties), zodat het kan worden gebruikt voor beleidsanalyses rond belastingen en arbeidsmarkt.

Het werk binnen het programma Pensioenen wordt gedreven door het project in het kader van Netspar-onderzoek. In 2009 is geïnvesteerd in de ontwikkeling van kleine modellen om intergenerationele risicodeling in kaart te brengen en de samenhang met arbeidsmarktverstoringen. Ook is op verschillende manieren gekeken naar risicofactoren in pensioenen. In 2010 zal het onderzoek uitmonden in diverse publicaties, waaronder een voor beleidsmakers toegankelijk boek over pensioenen in Nederland.

Sector Conjunctuur en collectieve sector

Het afgelopen jaar stond bijna volledig in het teken van de crisis. Aan het begin van het jaar is extra veel tijd besteed aan het CEP, waarin een eerste uitgebreide analyse is gemaakt van de oorzaken en gevolgen. Vervolgens begon het werk aan het boek 'De Grote Recessie' – de sector heeft de grootste bijdrage hieraan geleverd, zowel in uren als in hoofdstukken. In de zomer en het begin van de herfst is veel tijd besteed aan beleidsondersteuning: de AOW-discussie in de SER, tegenbegrotingen etc. Als gevolg van de crisis was er veel meer (positieve) aandacht dan normaal voor de maandelijkse wereldhandelsmonitor. Hierover is veelvuldig in nationale en internationale media gerapporteerd (o.a. op de voorpagina van de Financial Times). Ook internationale instellingen (IMF, OESO, ECB, EC) hebben uitvoerig gebruik gemaakt van de handelsdata.

Tot en met september heeft de sector, i.c. de afdeling Internationale Conjunctuur, een crisismonitor gepubliceerd, eerst dagelijks en vervolgens wekelijks. Deze veelgelezen monitor heeft bijgedragen aan een snelle verspreiding binnen 'Den Haag' van kennis over de stand van de conjunctuur. Omdat alle hiervoor genoemde producten niet of slechts ten dele waren opgenomen in het werkprogramma, was er bijna continu sprake van piekbelasting met veel overwerk. Gecombineerd met capaciteitsvermindering, onder meer als gevolg van vacatures, heeft dit ertoe bijgedragen dat verschillende projecten vertraging hebben opgelopen. Het lopend werk (CEP, kMEV, MEV, tegenbegrotingen, ad-hoc doorrekeningen beleidsalternatieven) is goed verlopen. Wel heeft de sector in 2009 een paar keer 'nee' moeten verkopen bij ad-hoc verzoeken.

Enkele grote publicaties waaraan de sector in 2009 heeft gewerkt, naast de reguliere publicaties zoals CEP en MEV, zijn Rethinking retirement (samen met de sector Arbeidsmarkt en welvaartsstaat) en Trefzekerheid CPB-prognoses 1971-2007 (raming versus realisatie).

Sector Groei, kennis en structuur

In 2009 is binnen het programma Macroanalyse verder gegaan met het bouwen van een DSGE-model voor de Nederlandse economie, met onder andere aandacht voor het modelleren van

werkloosheid en een variabele bezettingsgraad. Ook is verder gewerkt aan het herschatten van de gedragsvergelijkingen voor het SAFFIER-model.

Binnen het programma Productiviteit is vooral ingezet op het ontwikkelen van een instrumentarium om de effecten van onderwijs-, wetenschaps- en innovatiebeleid op productiviteit te analyseren. Er is gebouwd aan een semi-endogeen groeimodel, waarna een strategiewijziging heeft plaatsgevonden en er is ingezet op een meer empirisch gedreven instrument. Ook is een studie over de relatie tussen toe- en uittrekking van ondernemingen en productiviteit uitgebracht.

Binnen het programma Onderwijs heeft het CPB gepubliceerd over kenmerken van onderwijsstelsels, het effect van vroege selectie van leerlingen op participatie in hoger onderwijs en het effect van convenanten op de omvang van vroegtijdig schoolverlaten. Binnen het nieuwe programma Sociale cohesie is begonnen met het inventariseren van de literatuur over de effecten van beleid op het terrein van sociale cohesie. Ook is een aanvang gemaakt met onderzoek van de effecten van het Krachtwijkenbeleid en van de ontwikkeling en effecten van witte en zwarte scholen.

Verder heeft de sector fors bijgedragen aan het boek 'De grote recessie', is in een nieuwe ronde een groot aantal FES-voorstellen op het terrein van kennis, innovatie en onderwijs beoordeeld, en is een rapport uitgebracht over de gevolgen van de voorziene aanpassing van de Winkeltijdenwet.

Sector Marktordening

In de loop van 2009 is de kennisunit Financiële markten van start gegaan. Deze heeft als doel om in een periode van vier jaar een gedegen basis te leggen voor kwalitatief hoogwaardige analyses op het gebied van de ordening van financiële markten (banken, verzekeraars en pensioenaanbieders). De ministeries van Financiën, Economische Zaken en Sociale Zaken en Werkgelegenheid leveren financiële ondersteuning voor de kennisunit gedurende deze periode.

Vanwege personeelwisselingen en openstaande vacatures, is er voor gekozen om het werkplan 2009 enigszins aan te passen, om zoveel mogelijk focus te leggen op projecten die zonder substantiële overloop tot afronding konden leiden.

Binnen het programma Zorg is onder meer gewerkt aan: een simulatiemodel voor regulering van de zorgmarkt (in samenwerking met de NZa), zorgverzekeraars en hun financiële risico (vanuit het perspectief van risicoverevening en concurrentie tussen verzekeraars), en ANCIEN (een Europees onderzoeksproject naar langdurige zorg voor ouderen). Verder is bijgedragen aan het lopend werk, bijvoorbeeld zorgramingen ten behoeve van het budgettair beleid, en evaluaties van beleidsadviezen van VWS.

Binnen het programma Semipubliek is onder meer gewerkt aan: re-integratie en de professional, concurrentie en governance in het middelbaar onderwijs, governance van

woningcorporaties (als bijdrage aan de brede studie naar de woningmarkt), en de effectiviteit van ziekenhuizen.

Binnen het programma Energie is onder meer gewerkt aan: transitie van energie-infrastructuren (dit betreft bijvoorbeeld de effecten van regulering van netwerkbedrijven op hun investeringen). Daarnaast is er gewerkt aan verwante onderwerpen binnen het onderzoeksprogramma Milieu en economie (bijvoorbeeld CO₂ en energieproductiviteit).

Binnen het programma Financiële markten zijn de volgende projecten van start gegaan: scenario's voor financiële markten, corporate governance van banken, en systeemrisico in financiële markten. Ook heeft de sector een substantiële bijdrage geleverd aan het CPB-boek *De grote recessie*.

Buiten de programma's is er onder meer gewerkt aan de techniek van waardering op basis van reële opties (een verkennende studie alsmede enkele toepassingen).

Sector Economie en fysieke omgeving

Op het snijvlak van gebiedsontwikkeling en mobiliteit is samen met het PBL de KBA RAAM uitgevoerd, die vooral gaat over keuzes die moeten worden gemaakt bij de SchaaSprong Almere en de ontsluitende infrastructuur. Onderzoek naar indirecte effecten in het algemeen en agglomeratie-effecten in het bijzonder is voortgezet. Dit moet in 2010 tot publicaties leiden. Het werk aan de brede woningmarktstudie die de eerdere deelstudies over de markt voor koop- en huurwoningen gaat integreren, is voortgezet. Wel is tussentijds tijd ingeruimd voor het schrijven van hoofdstukken over de woningmarkt en over het effect van de crisis op welzijn en geluk in het boek *De grote recessie*. Ook is met het CBS en de andere planbureaus gewerkt aan de eerste Duurzaamheidsmonitor, wat beduidend meer capaciteit vereiste dan gepland. Omdat er meer dan voorzien een beroep op de sector werd gedaan voor projectbeoordelingen en second opinions, is voor de beoordeling van projecten waarvoor een KBA is uitgevoerd, een verkorte procedure afgesproken met de ICRE. Met name de beoordeling van een aantal integrale gebiedsontwikkelingsprojecten (budget Nota Ruimte) eiste een forse inzet; daarbij is overigens goed samengewerkt met het PBL.

Tot slot waren er vacatures die maakten dat er minder capaciteit beschikbaar was dan voorzien.

Sector Internationale economie

In 2009 is binnen het programma Europa werk verricht om in het kader van het EU-Models project het WorldScan-model beter geschikt te maken voor het analyseren van de Lissabon-agenda. Voor het project 'Innovatie in Europa' is intensief samengewerkt met het Institute for Fiscal Studies (IFS) in Londen. De Europese Verkenning van 2009 — waarbij is samengewerkt met SCP en AFM — stond in het teken van de toekomst van Europa. In drie essays zijn belangrijke thema's behandeld waarin politiek en economie elkaar sterk (zullen) beïnvloeden:

de dreigende monopoliepositie van centraal geleide olieproducerende landen op de internationale energiemarkten, de inmenging van buitenlandse staatsbedrijven via de sovereign wealth funds en de instroom van laagopgeleide migranten.

Binnen het programma Globalisering is de variatie in handelsprestaties van individuele Nederlandse bedrijven is onderzocht. Uit ander CPB-onderzoek van 2009 blijkt dat routinematige taken eenvoudiger zijn uit te besteden dan niet-routinematige en dienstverlenende taken. Verder wordt vaak gesteld dat hoge beloningen voor het management het gevolg zijn van een internationale competitieve arbeidsmarkt. Het CPB heeft onderzoek gedaan naar de oorzaken van hoge beloningen in Nederland.

De kredietcrisis heeft zich in 2009 ook doen gelden in het programma Klimaat. Samen met het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) hebben we een notitie geschreven over de gevolgen van de kredietcrisis voor het energie- en klimaatbeleid. Hieraan is ook een hoofdstuk in het boek De grote recessie gewijd. In het programma Klimaat is verder onder meer aandacht geschonken aan duurzame energie. In het kader van een project met de Universiteit van Utrecht naar de rol van opvang en opslag van CO₂ (CCS) in het klimaatbeleid is de rol van duurzame energie en van CCS in het WorldScan model onderzocht.

3.2 Kritische succesfactoren

Tabel 3.1 **Overzicht prestatiegegevens (KSF'en)**

Kritische succesfactor	Prestatie-indicator	Norm	Prognose 2009
1. Een goede beoordeling van de kwaliteit van het CPB	1a. Evaluatie kwalitatief functioneren CPB door een visitatiecommissie	1a. Elke 5 à 6 jaar evaluatie, Oordeel goed	1a. Commissie-Hellwig visiteert het CPB in januari 2010
	1b. Evaluatie kwalitatief functioneren CPB door een toetsgroep van beleidsmakers	1b. Elke 5 à 6 jaar evaluatie, Oordeel goed	1b. Evaluatie verricht in 2007 ('Focus op beleid'), goede beoordeling
2. Een goede beoordeling van CPB-producten	2a. Projectevaluatie van elk project >3 maanden	2a. Oordeel goed, evenwicht tussen inzet en resultaat	2a. Evaluaties vinden plaats, moet nog systematischer
	2b. Aantallen publicaties die aan wetenschappelijke standaarden voldoen	2b. 10 Discussion Papers en 9 artikelen in wetenschappelijke tijdschriften	2b. 15 Discussion Papers, 24 artikelen in wetenschappelijke tijdschriften (stand nov 2009)
3. Specifieke klanten en het brede publiek bedienen met relevante ramingen en analyses	3a. Mate van tevredenheid CPC en CEC-departementen ^a over het CPB-werkplan en de CPB-jaarrapportage	3a. Positieve waardering werkplan en jaarrapportage op hoofdlijnen	3a. Waardering voor het Werkplan 2009 was positief. Jaarrapportage verschijnt niet meer (alleen nog financieel), wel terugblik in WP.
	3b. Percentages persberichten bij CPB-publicaties	3b. Persberichten bij 90% van de CPB Documenten en Bijzondere Publicaties	3b. Wordt aan voldaan
	3c. Aandacht in de landelijke pers n.a.v. CPB-persberichten	3c. Artikelen in ≥ 2 landelijke dagbladen bij $\geq 75\%$ van de CPB-persberichten	3c. Wordt aan voldaan
	3d. Expertrol in landelijke pers	3d. Ten minste 1x per maand expert-rol terugzien in publiciteit	3d. Meer dan dat, CPB is zeker rond de kredietcrisis veel geraadpleegd als expert.
	3e. Leesbaarheid van publicaties en persberichten d.m.v. onderzoek onder journalisten	3e. Elke 3 jaar, Oordeel goed	3e. Is meegenomen in de beleidsmatige visitatie (2007): journalisten hebben "grote waardering voor website en persberichten".
4. Internationaal als toonaangevend worden beschouwd	4. Aantal verwijzingen naar CPB-publicaties in working papers van OECD, IMF en EC	4. Minimaal 15 keer per jaar	4. 25 keer in 2009 (stand november 2009)
5. Goede beoordeling van het CPB als (potentiële) werkgever	5a. Hoogte ziekteverzuim	5a. $\leq 3,5\%$	5a. 2,3%
	5b. Voldoende mobiliteit	5b. 6% uitstroom, 5% doorstroom	5b. 4,8% uitstroom, 5,5% doorstroom
	5c. Vacatureduur	5c. $\geq 75\%$ vacatures in ≤ 4 maanden vervuld	5c. 45% van de vacatures in ≤ 4 maanden vervuld
	5d. Tijd en geld voor opleiding en ontwikkeling	5d. $> 1,5\%$ van de loonsom, 4 à 5% van de tijd	5d. 2,5% van de loonsom, 5,4% van de tijd

^a Centrale Plancommissie en Centraal Economische Commissie.

Het aantal verwijzingen naar CPB-publicaties in working papers van OECD, IMF en EC is dit jaar hoger dan in eerdere jaren, vooral doordat de internationale organisaties de CPB-wereldhandelsmonitor hebben ontdekt als betrouwbare en snel beschikbare informatiebron, waar in tijden van grote fluctuaties door de kredietcrisis grote behoefte aan bestaat.

Ondanks de crisis bleek het in 2009 moeilijk om vacatures te vervullen voor economen met bepaalde specialisaties (zoals vervoer, klimaatverandering en Europese economische ontwikkeling). De meeste vacatures zijn inmiddels wel vervuld, maar het heeft wel relatief veel tijd en inspanning gekost. De gemiddelde vacatureduur is daardoor fors opgelopen, zodat het CPB in 2009 niet voldoet aan de ksf hiervoor.

4 Onderzoeksprogramma

Alleen de onderzoeksprojecten met een capaciteit van 6 of meer mensmaanden worden hier beschreven. Het betreft zowel de inzet van wetenschappelijk medewerkers als van informatieanalisten. Sommige projecten zijn reeds gestart in 2009 of lopen door in 2011. Als voor dergelijke projecten de inzet in 2010 minder is dan 6 maanden maar in totaal wel meer hieraan wordt gewerkt, dan staat deze projecten wel vermeld.

Programma's worden aangestuurd vanuit een bepaalde sector, maar zijn niet aan sectorgrenzen gebonden. De vermelde capaciteitsinzet per project wordt in principe gepleegd bij de coördinerende sector. Als er inbreng is vanuit andere sectoren, staat dit expliciet aangegeven.

4.1 Programma Arbeid

Het programma Arbeid heeft twee taken. Allereerst het monitoren, analyseren en ramen van de ontwikkeling van het arbeidsaanbod, de arbeidsduur en de werkgelegenheid. Hiervoor is een instrumentarium beschikbaar in de vorm van databestanden en rekenmodellen. Ten tweede het verrichten van toegepast economisch onderzoek naar de effecten van beleid op het functioneren van de arbeidsmarkt. Daarbij wordt voornamelijk empirisch onderzoek verricht op het gebied van arbeidsaanbod en flexibiliteit van de Nederlandse arbeidsmarkt. Er wordt vaak aandacht besteed aan bijzondere groepen, zoals vrouwen, ouderen, allochtonen, immigranten en laagproductieven.

Flexibiliteit arbeidsmarkt

Voortbouwend op het werkplan 2009 wordt in samenwerking met het ROA Maastricht een speciale studie geschreven rond de flexibiliteit van de Nederlandse arbeidsmarkt. Het project omvat empirische studies op het gebied van (i) permanente contracten, (ii) tijdelijke contracten en (iii) zelfstandigen. Daarbij wordt gebruik gemaakt van administratieve gegevens van het CBS uit het Sociaal-Statistische Bestand (SSB); het ROA maakt gebruik van eigen surveygegevens over scholing en opleiding. Daarnaast wordt een conceptuele analyse gemaakt van de voor- en nadelen van arbeidsmarktflexibiliteit. De studie wordt eind 2010 afgerond met de publicatie van een rapport en een internationale conferentie. De koppeling van werknemers- en werkgeversgegevens kan overigens interessant zijn voor toekomstig onderzoek.

(i) Onderdeel Permanente contracten

De minst flexibele vorm van het arbeidscontract betreft het permanente contract. Onderzoek heeft uitgewezen dat internationaal vergeleken het Nederlandse permanente arbeidscontract relatief inflexibel is. Wat betekent deze geringe vorm van flexibiliteit voor de mobiliteit van

werknemers en de ontwikkeling van hun lonen over hun carrière? Hoe ontwikkelen zich de lonen van werknemers na verandering van baan? Is er sprake van een verschil in loonontwikkeling tussen werknemers met baan-naar-baan mobiliteit en werknemers met een tussenliggende periode van werkloosheid? Nemen bedrijven met steile loonprofielen minder ouderen aan dan bedrijven met een vlakke beloning over het dienstverband? En is er sprake van verschillen in mobiliteit tussen sectoren met verschillende afspraken in collectieve arbeidsovereenkomsten?

(ii) Onderdeel Flexibele contracten

Nederland kent twee vormen van flexibele arbeid: het tijdelijke contract en het uitzendwerk. Beide kennen hun eigen regelgeving die uitgebreid aan de orde zal komen. Onderzoek heeft uitgewezen dat internationaal vergeleken het Nederlandse tijdelijke contract zeer flexibel is. Daarmee biedt het de tijdelijke werknemer weinig zekerheid. Daarnaast kent Nederland een uitgebreide uitzendsector. Door de invoering van de Flexwet biedt een baan in de uitzendsector meer zekerheid dan voorheen, maar desondanks is er nog steeds sprake van relatief weinig zekerheid voor uitzendkrachten. Wie hebben een tijdelijk of een uitzendcontract? In welke beroepen en bedrijfstakken wordt relatief veel gebruik gemaakt van dergelijke contracten? Wordt er geïnvesteerd in algemene en/of bedrijfsspecifieke kennis? Hoe leerrijk is het werk zelf? Hoe ontwikkelen zich de carrières van individuen met een flexibel contract? Maken ze kans op een permanent contract en hoe ontwikkelen hun lonen zich? Of verlaten zij na verloop van tijd de bedrijfstakken en belanden ze zelfs relatief vaak in de sociale zekerheid?

(iii) Onderdeel Zelfstandigen

Zelfstandigheid is de meest flexibele vorm van arbeid. Hierbij kunnen twee vormen van zelfstandigheid worden onderscheiden: de zelfstandige ondernemer, met eventueel personeel in dienst, en de zelfstandige zonder personeel (de zzp'er). Ook voor deze twee groepen spelen dezelfde vragen: hoe ontwikkelen de carrières van zelfstandigen zich? In welke beroepen en bedrijfstakken werken zelfstandigen? Investeren zelfstandigen in algemene en/of bedrijfsspecifieke kennis? Bij de zzp'ers speelt ook de vraag naar de rol van de Verklaring Arbeidsrelatie (VAR) mee.

Totale capaciteitsinzet: 18 maanden

4.2 Programma Vergrijzing en levensloop

Het programma *Vergrijzing en levensloop* richt zich op herverdeling van inkomen over de levensloop en de modellering van afwegingen van huishoudens daarbij. Er worden toegepaste modellen ontwikkeld om de kwantitatieve invloed van beleidshervormingen in kaart te brengen. Generatierекeningen en het GAMMA-model worden gebruikt om de invloed van vergrijzing te analyseren op de verdeling van overheidsprofiјt tussen generaties en de houdbaarheid van de overheidsfinanciën. Het levensloopmodel en empirische analyses met geconstrueerde leeftijdsprofielen worden ingezet voor vraagstukken als sparen versus verzekeren voor werkloosheidsrisico's en optimale uittreedleeftijd. Ook wordt een microsimulatiemodel ontwikkeld, met als doel hiermee de arbeidsmarkteffecten van hervormingen in het stelsel van belastingen en uitkeringen te analyseren.

Derde vergrijzingstudie

In mei 2010 zal een nieuwe vergrijzingstudie worden uitgebracht, na *Ageing in the Netherlands* (2000) en *Ageing and the sustainability of Dutch public finances* (2006). De nieuwe studie zal zich toespitsen op inhoudelijke vragen rond de herverdeling tussen generaties. Er zal ook aandacht zijn voor onderwerpen als milieu, infrastructuur, onderwijs en huizenmarkt. In een afzonderlijke publicatie zal aandacht worden besteed aan specifieke vragen van de Studiegroep Begrotingsruimte en inzicht worden gegeven in de budgettaire houdbaarheid in het licht van de vergrijzing.

Capaciteitsinzet: 21 maanden

Inkomen gedurende de levensloop

De ontwikkeling van het inkomen en van de inkomensbronnen gedurende de levensloop biedt inzicht in de mate van herverdeling van inkomens door de overheid gedurende de levensloop en de mate van concentratie van het beroep op sociale zekerheid bij bepaalde groepen. In 2009 zijn op basis van paneldata levenslopen geconstrueerd met gegevens over inkomen en inkomensbronnen. In 2010 worden de geconstrueerde data ingezet voor onderzoek naar de mate van inkomensherverdeling door de overheid en voor de effecten van invoering van een spaar-WW. Dit onderzoek zal resulteren in een CPB Document.

Capaciteitsinzet: 12 maanden (waarvan 8 maanden bij de sector Conjunctuur en collectieve sector en 4 maanden bij de sector Arbeidsmarkt en collectieve sector)

Microsimulatiemodel

Dit project is in 2009 aangevangen en betreft het formuleren en schatten van een structureel arbeidsaanbodmodel. Het doel is om met behulp van dit model analyses te maken van de gevolgen van wijzigingen in de loon- en inkomstenbelasting op het arbeidsaanbod en de

welvaart van individuen en huishoudens. Het instrument zal op termijn MIMIC-model vervangen, dat op een aantal punten tekortschiet voor de analyse van specifieke beleidsvragen. Het project heeft de volgende deelprojecten:

- 1) De constructie van het huishoudmodel voor arbeidsaanbod en de consumptie.
- 2) Koppelen van de bruto-nettoprogrammatuur van MIMOSI aan het SSB
- 3) Schatten van het arbeidsaanbodmodel
- 4) Programmeren en kalibreren van de arbeidsaanbodkeuze in MIMOSI
- 5) Opzetten van de infrastructuur voor de analyse van varianten
- 6) De positieve en normatieve analyse van wijzigingen in het belastingstelsel
- 7) Gevoeligheidsanalyse
- 8) Schrijven van een boek.

Capaciteitsinzet: 26 maanden (waarvan 21 maanden bij de sector Arbeidsmarkt en welvaartsstaat en 5 maanden bij de sector Conjunctuur en collectieve sector)

4.3 Pensioenen

Het programma Pensioenen richt zich op langetermijnanalyses van instituties rond arbeidsmarktrisico's en het pensioenstelsel. Binnen het programma wordt gekeken hoe verschillende stelsels kunnen bijdragen aan de beheersing van macro-economische risico's, aan risicodeling tussen generaties en aan een goed functionerende arbeidsmarkt. Het programma maakt gebruik van gestileerde modellen om nieuwe gebieden te verkennen. Daarnaast wordt het toepaste model GAMMA gebruikt voor de numerieke inschatting van specifieke beleidsmaatregelen.

In 2010 concentreert het programma zich op onderzoek in het kader van het Netspar-thema *The Macroeconomics of Pension Reform*, in oktober uitmondend in de publicatie van een gelijknamige studie.

Pensioenboek: The Macroeconomics of Pension Reform

In oktober 2010 rondt het CPB het onderzoek af dat wordt verricht in het kader van *The Macroeconomics of Pension Reform* (extern door Netspar gefinancierd). In 2010 zal er eerst nog op een aantal deelreinen onderzoek gedaan worden; zie hierboven. Daarna zal dit alles zijn weerslag vinden in de publicatie van een pensioenboek met daarin de resultaten van het thema tot dusver.

Op 7 en 8 oktober vindt een internationale conferentie plaats waar het boek zal worden gepresenteerd. In 2010 beogen we een nieuwe aanvraag te doen zodat het thema kan worden gecontinueerd voor wederom drie jaar.

Capaciteitsinzet: 7 maanden

Pensioen en risico

In het programma Pensioenen wordt veel onderzoek gedaan naar de risico's in de Nederlandse pensioenvoorziening en hoe we daar het best mee kunnen omgaan. In dit project worden op basis van de resultaten van een VAR-analyse de frequentieverdelingen berekend van de (impliciete of expliciete) rendementen op verschillende pensioenregelingen. Ook wordt aandacht besteed aan de bijbehorende welvaartsimplicaties. De resultaten zullen worden gebruikt om een uitspraak te doen over de optimaliteit van de gewichten van de drie pijlers van het Nederlandse pensioenstelsel in het licht van vergrijzing. De resultaten zullen worden meegenomen in het hierboven genoemde boek.

- *Optimale risicodeling*

Een ander vervolg betreft optimale risicodeling. In 2009 wordt een studie gepubliceerd over de optimale risicodeling tussen generaties. Het gaat daarbij echter niet alleen om risicodeling, maar ook om herverdeling. In het vervolgproject in 2010 zullen herverdeling en risicodeling uit

elkaar worden getrokken. Vervolgens zal aandacht worden geschonken aan imperfecte risicodelingscontracten zoals staffels voor indexatie en premies met een boven- en ondergrens. Dergelijke contracten zijn vanwege een verlies aan flexibiliteit suboptimaal, maar reflecteren beter dan het optimale contract de bestaande instituties. Dit project biedt de mogelijkheid antwoord te geven op de vraag naar de (ex ante) welvaartskosten van de oplossingsrichting die pensioenfondsen voor de kredietcrisis hebben gekozen.

- *Verdeling van risico*

Ten slotte wordt gekeken naar de verdeling van schokken over generaties, geïnspireerd op de analyse van Henning Bohn *Who bears what risk?* Het betreft hier zowel financieel-economische, macro-economische, als demografische risico's.

Totale capaciteitsinzet: 13 maanden

Pensioen, beleid en economische ontwikkeling

Onder de noemer Pensioen, beleid en economische ontwikkeling worden analyses verricht over de invloed van de institutionele vormgeving van het pensioenstelsel op economische prestaties. In twee deelprojecten wordt hieraan invulling gegeven.

- *Pensioenstelsel en uitreedgegedrag*

Dit project onderzoekt de relatie tussen beleggingen en uitreedgegedrag van oudere werknemers. Met name concentreert de analyse zich op de vraag hoe deze relatie verandert onder invloed van het type pensioenstelsel. Voor deze vraag wordt een 'twee overlappende generaties model' ontwikkeld met een eerste pijler (Bismarck-type of Beveridge-type), een tweede pijler (DB of DC) en een overheid die arbeidsinkomsten belast. Het model zal worden gebruikt om de welvaartseffecten te analyseren van beleidsmaatregelen die uitreedebslissingen beïnvloeden.

- *Pensioenfondsen en schokken*

In dit empirische project wordt onderzocht welke variabelen het feitelijke beleggings-, premie- en indexatiegedrag van pensioenfondsen bepalen. Er wordt gebruik gemaakt van data van DNB (die ook bij dit project betrokken is). De analyse bestaat uit twee stappen. In de eerste stap worden de karakteristieken van pensioencontracten geïdentificeerd, zoals het type (DB, DC of CDC) en de uitkeringsformule - gemiddeld loon of eindloon. In de tweede stap wordt, gegeven de contracten, gezien hoe pensioenfondsen reageren op schokken in hun dekkingsgraad. De informatie kan om reden van vertrouwelijkheid alleen worden gepresenteerd op macroniveau. Met het onderzoek kunnen we zien hoe diverse macroschokken doorwerken in de economie.

Totale capaciteitsinzet: 13 maanden

4.4 Macroanalyse

Het centrale thema van het programma *Macroanalyse* is het maken van macro-economische analyses voor de middellange en lange termijn. Het streven is om deze analyses te maken op wetenschappelijk verantwoorde wijze, met instrumentarium dat up-to-date is. De studies zijn op te delen in het maken van prognoses en het analyseren van beleidsvoorstellen. De prognoses voor de middellange (MLT) en lange termijn (LT) worden gemaakt in de vorm van scenario's.

Het belangrijkste instrument voor de MLT-analyses is op dit moment het macro-econometrische model SAFFIER. Binnen het programma wordt momenteel ook een DSGE-model gemaakt. DSGE-modellen staan centraal in de wetenschappelijke literatuur en bij centrale banken. Belangrijke verschillen met SAFFIER zijn de micro-economische onderbouwingen en de rol van verwachtingen.

De werkzaamheden van het programma Macroanalyse staan vooral in het teken van de komende verkiezingen. Als voorbereiding daarop zullen in 2010 publicaties verschijnen over het groeipotentieel van de Nederlandse economie tot 2015 en de Economische Verkenning (MLT) tot 2015. Deze werkzaamheden staan beschreven in Bijlage 1: Lopend werk.

Een DSGE-model van de Nederlandse economie

In 2009 is een klein DSGE-model voor de Nederlandse economie uitgebreid met werkloosheid. Ook is een modelversie gemaakt waarin de bezettingsgraad variabel is. Tevens is in 2009 begonnen met het schatten van eenvoudige versies van ons DSGE-model. Het is de bedoeling om in 2010 een geschatte versie af te ronden waarvan kan worden beoordeeld in hoeverre het bruikbaar is voor beleidsanalyses.

De mechanismen uit de verschillende modellen zullen gecombineerd moeten worden in één model. Dat geeft ons een model met effecten van fiscaal beleid, waarin de werkloosheid gemodelleerd is en de bezettingsgraad variabel is. Die versie zullen we uiteindelijk met behulp van Bayesiaanse methoden schatten. Daaruit zal blijken in hoeverre ons model een goede beschrijving is van de belangrijkste economische tijdreeksen. Er is in 2010 nog beperkte tijd beschikbaar om het model indien nodig bij te stellen.

Het is de bedoeling om in het najaar van 2010 een conferentie te organiseren waarop we ons DSGE-model kunnen presenteren.

Capaciteitsinzet: 10 maanden

Kredietrantsoenering en het belang van de financiële sector voor de reële economie

Standaard macro-econometrische modellen kennen geen goede beschrijving voor de omvang van de recessie en de snelheid waarmee deze zich ontwikkelde. De interacties tussen de financiële en de reële economie lopen via de rente op de kapitaalmarkt. Liquiditeitsproblemen en kredietrantsoenering (d.w.z. dat bedrijven geen krediet kunnen krijgen of minder dan zij

zouden willen) spelen in deze analyse geen rol, terwijl dit bij de kredietcrisis belangrijke mechanismen waren. Ook het herstel na de financiële crises wordt in de meeste macromodellen niet goed beschreven.

- Een eerste deelproject gaat in op de vraag welke theoretische en empirische inzichten in de literatuur beschikbaar zijn met betrekking tot de interactie tussen de reële sector en de financiële sector. Wat zijn de mogelijkheden om in CPB-macroanalyses meer systematisch rekening te houden met deze interacties? Ook gaat het onderzoek in op de vraag wat het belang van de omvang van de financiële sector is voor de rest van de economie. Leidt een grotere financiële sector tot meer economische groei?
- In een tweede deelproject staat de vraag centraal of de komende jaren sprake zal zijn van kredietransoenering en zo ja, in welke mate. Begonnen wordt met een beknopte literatuurstudie. Gestreefd wordt naar een pragmatische methode om zicht te krijgen op de mate van kredietransoenering en om hiermee bij het maken van korte-termijnramingen rekening te houden. Hierover zal worden overlegd en bij voorkeur samengewerkt met DNB.
Totale capaciteitsinzet: 9 maanden (waarvan 6 maanden bij de sector Groei, kennis en structuur en 3 maanden bij de sector Conjunctuur en collectieve sector)

Herschatten en publicatie SAFFIER

Het 'work horse' van het CPB bij het maken van kortetermijnramingen en middellange-termijnanalyses is het macromodel SAFFIER. Wil het CPB kunnen voldoen aan zijn eigen missie, dan is een up-to-date en wetenschappelijk verantwoord macromodel onontbeerlijk. Het is noodzakelijk een aantal gedragsvergelijkingen van SAFFIER opnieuw te schatten en een aantal specifieke onderdelen van het model te moderniseren, zodat data en model goed op elkaar aansluiten. Het onderzoek valt in twee gedeeltes uiteen. In de eerste fase worden afzonderlijke vergelijkingen herschat. In de tweede fase worden de nieuwe vergelijkingen ingebouwd in een testversie van SAFFIER om te onderzoeken wat de (eventuele) gevolgen zijn van de nieuwe vergelijkingen voor de eigenschappen van het model.

In 2009 is hard aan dit project gewerkt en zijn al diverse nieuwe vergelijkingen voorgesteld. In 2010 worden de nog resterende vergelijkingen geschat en in het model uitgetest. De harde deadline voor de nieuwe modelversie is het begin van een nieuwe MLT-cyclus, ter voorbereiding van een nieuwe kabinetsperiode. Onder normale omstandigheden zal begin 2010, na afloop van het CEP 2010, gestart worden met deze MLT-cyclus. Er wordt naar gestreefd ook het CEP 2010 met de nieuwe modelversie te draaien. In de eerste maanden na het CEP 2010 kunnen nog wel kleinere aanpassingen in het model worden aangebracht, maar geen fundamentele veranderingen.

Naast en na herschatten van SAFFIER staat voor 2010 ook publicatie in een CPB Document van een geactualiseerde versie van het model op de rol. Onderdeel van de kwaliteitsnormen van

het CPB is dat er volledige transparantie bestaat over de door ons gehanteerde instrumenten. Publicatie van de nieuwe versie van SAFFIER is onder meer relevant voor politieke partijen, die moeten weten wat ze kunnen verwachten bij een doorrekening van hun verkiezingsprogramma met SAFFIER. In eerste instantie wordt gestreefd naar een Nederlandstalig Document in oktober 2010. Daarna zal worden overwogen ook een Engelstalig Document te publiceren.

Capaciteitsinzet: 14 maanden (waarvan 10 maanden bij de sector Conjunctuur en collectieve sector en 4 maanden bij de sector Groei, kennis en structuur)

4.5 Productiviteit

Het programma Productiviteit wil inzicht verschaffen in de oorzaken van productiviteitsgroei, de macro-economische gevolgen van deze groei en de effecten van productiviteitsbeleid. In 2010 wordt hier hoofdzakelijk aan gewerkt in het licht van de verkiezingen in 2011. Inzet is de doorrekening van beleidsvoorstellen op het gebied van onderwijs-, innovatie- en wetenschapsbeleid en de kwantificering van hun effecten op economische groei en waar mogelijk op welvaart.

De bouw aan het bijbehorende instrumentarium valt samen met vragen die voortkomen uit de heroverwegingen van het kabinet. Op welke wijze kan het kabinet op het terrein van onderwijs en innovatie substantieel bezuinigen met zo min mogelijk schade voor de opbouw van menselijk kapitaal en de technologische vooruitgang in Nederland?

Naast alle voorbereidingen voor de komende verkiezingen blikt het programma vooruit naar 2011. Met een aantal vooronderzoeken wil het programma een aanzet geven tot de onderzoekslijn in dat jaar. Zo zal onder andere op het brede terrein van de sector - onderwijs, innovatie, concurrentie en sociale cohesie - de evidentie rondom de relatie tussen economische groei en institutionele vormgeving in kaart worden gebracht.

Instrumentarium Productiviteit: de micro-evidentie voor innovatiebeleid

Dit project beoogt de micro-evidentie voor de effecten van innovatiebeleid in kaart te brengen. De verschillende empirische studies hierover worden op hun kwaliteit en op hun relevantie voor de Nederlandse context beoordeeld. Deze micro-evidentie moet per maatregel worden gebundeld in een kwantitatief meta-effect per ingezette euro. De empirie is echter zelden eenduidig over een kwantitatieve uitkomst, onderliggende specificaties verschillen en de context en de omvang van de maatregel is nooit identiek en veelal niet direct toepasbaar op Nederland. Welk kwantitatief effect kenmerkt welke innovatiemaatregel? Welke kosten zijn hiermee gemoeid en op welke termijn manifesteren zich de effecten van innovatiebeleid op economische groei? Dit onderzoek sluit aan bij de vragen rond de heroverwegingen op het thema innovatie.

Capaciteitsinzet: 14 maanden

Kwantitatief Rendement Kennisbeleid

Bij de evaluatie van de verkiezingsprogramma's in 2007 werden kennismaatregelen gecategoriseerd met effect kansrijk, niet-kansrijk en neutraal voor welvaartsverhoging. Bij de aankomende Keuzes in Kaart 2012-2015 zullen maatregelen naast deze categorisering, worden gewaardeerd met hun kwantitatieve effect op economische groei en waar mogelijk op welvaart. Dit project combineert de kennis uit de micro-evidentieprojecten op het terrein van onderwijs, wetenschap en innovatie in één instrument om deze doelstelling bij de komende verkiezingen te

realiseren. Hoe verhouden zich de uitkomsten tussen verschillende maatregelen na aggregatie? Hoe combineren wij de individuele meta-effecten per kennismaatregel tot eenduidige effecten in een toename van menselijk kapitaal en technologische vooruitgang? Hoe verhouden de onderlinge uitkomsten zich? Wat zijn de gevolgen van een hoge inzet op een specifieke maatregel of een lagere inzet op een pakket van maatregelen? Welke kosten moeten macro-economisch nog in kaart worden gebracht?

Dit project moet voorzien in een groot aantal robuustheidschecks voordat het instrumentarium Productiviteit bij de aankomende doorrekening van de verkiezingsprogramma's zal worden ingezet.

De resulterende publicatie zal in een afsluitende workshop worden gepresenteerd aan beleidsmakers en politieke partijen.

Capaciteitsinzet: 15 maanden

Belang van wetenschap en institutionele vormgeving voor economische groei

Binnen het programma productiviteit is in 2010 beperkt ruimte voor vooronderzoeken naar de invloed van wetenschap en institutionele factoren op economische groei. Het is de bedoeling middels literatuuronderzoek een indruk te krijgen van wat er op deze gebieden aan kennis beschikbaar is en wat de perspectieven zijn voor eigen CPB onderzoek op deze thema's.

- Wetenschap en economische groei: nieuwe vindingen dragen bij aan economische groei. De mate waarin en de wijze waarop wetenschap productiviteitsgroei beïnvloedt is echter niet evident en de literatuur moet het antwoord op deze causaliteitsvraag dan ook veelal schuldig blijven. Wetenschap is sterk verweven met het hoger onderwijs en kent een sterke relatie met toegepast publiek en privaat onderzoek. Daarnaast bemoeilijkt de tijdsduur waarop wetenschap resulteert in een toepasbaar product, de analyse van zijn directe relatie met economische groei. Wat zegt de groei-empirie over de relatie tussen economische groei en de maatstaven van wetenschap, bijv. aantal wetenschappelijke publicaties per onderzoeker? In aansluiting op het project "Kwantitatief Rendement Kennisbeleid" zou in een vervolgtraject de microliteratuur in kaart kunnen worden gebracht rond de effectiviteit van wetenschapsbeleid.
- Institutionele vormgeving en economische groei: het kabinet vraagt naast bezuinigingen op bestaande maatregelen naar een heroverweging van de institutionele vormgeving op een groot aantal thema's. Een aantal van deze thema's liggen in lijn met de onderwerpen binnen de sector Groei, Kennis en Structuur. Zo onderzoekt de sector de rol van onderwijs, sociale cohesie, concurrentie en innovatie. Dit vooronderzoek richt zich op de vraag in hoeverre wijzigingen in de institutionele vormgeving op voorgenoemde terreinen een effect hebben op economische groei. De groei-empirie dient hierbij als uitgangspunt.

Totale capaciteitsinzet: 7 maanden

4.6 Onderwijs en wetenschap

Het programma Onderwijs en wetenschap doet onderzoek naar de productie van human capital en de opbrengsten van human capital in termen van lonen, productiviteit, groei en niet-financiële opbrengsten. De onderzoeksagenda voor de komende jaren heeft drie speerpunten:

- *Beleidsevaluatie*
Tussen CPB en OCW bestaat een samenwerkingsrelatie met als doel het vaststellen van effecten van beleid. Dit betreft het adviseren bij opzet en uitvoeren van beleid en het evalueren van effecten. In dit kader wordt deelgenomen aan het Top Institute for Evidence Based Education Research (TIER).
- *Human capital spillovers aan de bovenkant*, met als mogelijke projecten:
 - Excellentie: hoe krijgen we meer excellentie in Nederland?
 - Internationalisering van onderwijs
 - Kwaliteit leraren
- *Human capital spillovers aan de onderkant*, met als mogelijke projecten:
 - Invloed van niet-schoolse factoren op de productie van human capital
 - Draagt het onderwijsstelsel bij aan sociale ongelijkheid?
 - Het effect van diverse projecten tegen voortijdig schoolverlaten.

Evaluaties OCW (TIER)

Met OCW is afgesproken een evaluatietraject uit te voeren dat tevens onderdeel uitmaakt van het werkprogramma van het Top Institute for Evidence Based Education Research (TIER). In 2009 zijn drie projecten gestart, gericht op het evalueren van nieuw onderwijsbeleid. De eerste evaluatie betreft de Wijkschool in Rotterdam die beoogt de zogenoemde 'overbelaste jongeren' terug te brengen naar onderwijs of werk. De Wijkschool kende een capaciteitsrestrictie van 100 deelnemers. Er is een controlegroep gevormd van jongeren die vanwege de capaciteitsrestrictie niet geplaatst konden worden. De tweede evaluatie betreft een gerandomiseerd experiment met intensieve begeleiding gericht op het voorkomen van voortijdig schoolverlaten bij ROC Rijnijssel in Arnhem. Het derde project is de evaluatie van de zogeheten lerarenbeurs, dat is een fonds voor scholing van leraren. Deze evaluatie maakt gebruik van de overaanmelding voor de beschikbare beurzen voor leraren. Voor alle drie projecten zullen de eerste resultaten van het nieuwe beleid zichtbaar worden in 2010. Dit project richt zich op de analyse van de eerste resultaten van dit nieuwe beleid. Het CPB heeft recent in de stelselstudie gewezen op Amerikaanse experimenten met het aanbieden van informatie over de kwaliteit van scholen. De minister van OCW heeft onlangs aan de Kamer laten weten hiermee ook in Nederland te willen experimenteren. Het CPB is betrokken bij het opzetten van dit experiment.

Capaciteitsinzet: 15 maanden

Instrumentarium Productiviteit: de micro-evidentie voor onderwijsbeleid

Dit project beoogt de micro-economische evidentie op het terrein van onderwijsbeleid systematisch samen te brengen. Het project bouwt voort op Kansrijk Kennisbeleid en de Stelselstudie van het Nederlands onderwijs. Het doel is om voor verschillende beleidsmaatregelen/interventies de empirische resultaten te ordenen op basis van validiteit van de onderzoeksopzet, gevonden effecten en relevantie voor de Nederlandse context. Deze ordening van empirische resultaten moet vervolgens worden gebruikt bij het verfijnen van het instrumentarium uit de vorige Keuzes in Kaart. Het streven is om uiteindelijk per kennismaatregel te komen tot een kwantitatief meta-effect per ingezette euro. Momenteel wordt door TIER gewerkt aan een database over empirisch onderwijsonderzoek (BEE: Best Evidence in Education). In het project wordt hierop aangesloten.

De resultaten van deze ordening van empirische resultaten zullen ook worden gebruikt bij de heroverwegingsoperatie die door het kabinet is aangekondigd. Twintig commissies gaan kijken naar de mogelijkheden om te bezuinigen. Het ministerie van Financiën zou graag ondersteuning zien door het CPB bij de commissies op het terrein van de kennisuitgaven. Ondersteuning kan in de vorm van deelname aan de commissies of door het uitvoeren van analyses voor commissies. Vanuit het departement van OCW is een lijst met thema's en vragen aangereikt die een rol kan spelen bij de heroverwegingen. Dit project beoogt een verkenning uit te voeren van mogelijke beleidsopties waarmee kan worden bespaard op de overheidsuitgaven met zo min mogelijk pijn voor de opbouw van human capital in Nederland.

Capaciteitsinzet: 15 maanden

4.7 Sociale cohesie

Sociale cohesie is vanaf 2009 onderzoeksterrein voor het CPB. Beleidsmatig raakt sociale cohesie bijvoorbeeld aan vragen over segregatie, witte/zwarte scholen, integratie van allochtonen, voortijdig schoolverlaten, krachtwijken, polarisatie van het politieke landschap, high trust society. Veelgenoemde thema's zijn hierbij: maatschappelijke integratie, leefbaarheid, criminaliteit en veiligheid. Sociale cohesie lijkt zowel een doel te zijn als een middel voor het bereiken van meer welvaart en productiviteit. Binnen de economische wetenschap bestaat onder verschillende namen al veel aandacht voor sociale cohesie. NWO kent sinds 1997 een onderzoeksprogramma Sociale Cohesie en de Wereldbank doet er onder de naam Social Capital veel onderzoek naar. Er bestaat een groeiende empirische literatuur over de effecten van sociaal kapitaal op verschillende economische uitkomsten. Het programma richt zich in eerste instantie op de invloed van de omgeving op individuele uitkomsten (zoals onderwijsprestaties en criminaliteit), segregatie en de effecten van beleid op deze terreinen.

Opties Cohesiebeleid

In 2009 is een start gemaakt met de studie naar opties voor cohesiebeleid. Deze studie beoogt een overzicht te bieden van de harde evidentie over effecten van beleid op het terrein van sociale cohesie. In 2009 is ook gestart met onderzoek naar de invloed van de buurt op individuele uitkomsten. Behalve literatuuronderzoek wordt zoveel mogelijk ook gekeken naar ontwikkelingen in Nederland. Zo richt het onderzoek zich op de ontwikkeling van segregatie in Nederland, de consequenties hiervan en de effecten van verschillende typen beleid, zoals het Krachtwijkenbeleid in Nederland.

Capaciteitsinzet: 15 maanden

4.8 Programma Energie

De drie doelen van het energiebeleid – schoon, betrouwbaar en betaalbaar – hangen nauw samen met zorgen omtrent klimaatverandering, voorzieningszekerheid en stijgende energieprijzen. Het programma Energie richt zich, vanuit het perspectief van ordening, op thema's gerelateerd aan voorzieningszekerheid en de uit liberalisering voortvloeiende marktstructuur. Voorzieningszekerheid is belangrijk in het licht van de afnemende voorraden fossiele brandstoffen en de toenemende afhankelijkheid van de aanvoer van gas en olie vanuit een beperkt aantal landen. Voor Nederland speelt binnen dit thema verder de afnemende gasvoorraad. Het onderwerp marktstructuur omvat onder meer de afbakening tussen de publieke en private sector en de vormgeving van regulering en aanvullende instrumenten. Alle voor 2010 geplande projecten hebben als verwachte output CPB Discussion Papers, als voortraject voor een wetenschappelijk artikel.

Regulering van netwerkbedrijven

Voor economisch orderingsbeleid is de afbakening en wisselwerking tussen het private en publieke domein in de energiesector zeer relevant. Daarnaast worden er regelmatig zorgen geuit dat er onvoldoende geïnvesteerd wordt in infrastructuur, zie bijv. een in 2008 verschenen studie van de WRR, Sturen op infrastructuur: Een investeringsopdracht. In dit project staat de vraag centraal of, en zo ja, op welke wijze, de toezichhouder rekening moet houden met lokale verschillen binnen het verzorgingsgebied van een netwerkbedrijf. Daarbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan verschillen in de aanlegkosten van netwerken, verschillen in de vraag naar elektriciteit en/of verschillen in de penetratie van decentrale opwekkingscapaciteit. Dit project heeft raakvlakken met het hierna beschreven project TREIN II waarin het CPB participeert.

Capaciteitsinzet: 6 maanden

Transitie van energie-infrastructuren (TREIN II)

De inpassing van grote hoeveelheden decentrale opwekking – wind, zon en (micro-)WKK – in het elektriciteitsnetwerk vergt substantiële aanpassingen van het distributienetwerk. Deze aanpassingen zijn in beginsel technisch van karakter, denk bijvoorbeeld aan 'smart grids' en de uitrol van slimme meters, maar de wijze waarop en het tempo waarin deze aanpassingen plaatsvinden worden mede beïnvloed door de toezichhouder (via regulering van netwerkbedrijven) en door investeerders in decentrale opwekkingscapaciteit (via subsidies en belastingen). Het CPB participeert in een multidisciplinair onderzoek naar deze ontwikkelingen. Het economische deel van het onderzoek richt zich enerzijds op de vraag wat de optimale vormgeving van een decentraal elektriciteitsdistributienetwerk is en anderzijds op de vraag welke investeerders in netwerken en opwekkingscapaciteit reageren op economische prikkels. Inzicht in de eerste vraag wordt verkregen op basis van een geïntegreerd technisch-economisch

model, inzicht in de tweede vraag door middel van economische experimenten. Dit project is een vervolg op TREIN I en wordt uitgevoerd in samenwerking met de Technische Universiteit Eindhoven, KEMA, UvA (CREED) en Continuo. Het is gestart in 2009; oplevering eind 2011.
Capaciteitsinzet: 9 maanden

Interactie tussen concurrentie en inkoopmacht op de Europese gasmarkt

Het veiligstellen van de Europese voorziening van aardgas op de lange termijn staat sterk in de belangstelling van zowel EU als nationale overheden (zie bijv. het Energierapport 2008 van de Nederlandse regering en de Strategic EU Energy Review uit november 2008). Een belangrijke vraag is of, als gevolg van de stijgende afhankelijkheid van gasimporten van buiten Europa (bijv. Rusland en Algerije), de Europese consument zal worden overgeleverd aan marktmacht van een beperkt aantal producerende landen. Gasinkopers onderhandelen met gasverkopers over de prijs voor gas. De inkoopmacht van deze bedrijven biedt tegenwicht aan de verkoopmacht van gasproducenten. In een eerder project is onderzocht hoe beleidsmaatregelen op Europees niveau de inkoopmacht van nationale gasinkopers kunnen versterken. Hierbij werd gebruik gemaakt van een beschrijving van het onderhandelingsspel met behulp van coöperatieve speltheorie. De daar gebruikte theorie is strikt genomen alleen toepasbaar wanneer de inkopers niet ook onderling concurreren op de benedenstroomse markt voor verkoop aan eindverbruikers. In de toekomst zal concurrentie tussen de voorheen nationaal kampioenen en nieuwe toetreders echter naar verwachting toenemen. In dit project zullen we verkennen hoe we die theoretische beschrijving kunnen aanpassen wanneer er wel sterke concurrentie is op de eindverbruikersmarkt.

Capaciteitsinzet: 6 maanden

4.9 Programma Publiek/semipubliek

Dit programma richt zich op twee globale onderzoekslijnen: (i) *corporate governance* van en de interne aansturing binnen semi-publieke instellingen; en (ii) productiviteit en effectiviteit van de (semi-)publieke sector. Ten aanzien van de governance van semi-publieke instellingen is een centrale vraag: onder welke voorwaarden biedt de interne governance van instellingen met een maatschappelijke doelstelling voldoende waarborgen om publieke taken op afstand van de (centrale) overheid te zetten of te houden?

Analoog aan de globale onderzoekslijn is ook de toegevoegde waarde van het programma semi-publiek tweërlei. Ten eerste gaat het erom conceptuele analyses te leveren van vraagstukken rond de aansturing en ordening van publieke organisaties die op afstand van het rijk staan. De laatste jaren zijn hier belangrijke stappen in gezet. De behoefte die er nu vooral ook bestaat, is deze analyses bredere bekendheid en toepassing te geven. Om deze reden is dan ook besloten een breed opgezet (leer-)boek te schrijven. De tweede pijler houdt in het verbeteren van analyses m.b.t. de productiviteit, effectiviteit en concurrentie van en binnen de semi-overheid en hiertoe een standaard aan te leveren. Dit heeft de afgelopen jaren onder meer geresulteerd in analyses van de politiecorpsen, UWV, kinderopvang, onderwijs en zorginstellingen.

Governance van de semi-publieke sector

Vraagstukken over de wijze waarop het rijk sturing kan of moet geven aan semi-publieke organisaties zijn zeker niet van vandaag of gisteren. Relatief nieuw daarbij is echter de vraag hoe de (centrale) overheid moet omgaan met semi-publieke instellingen – zoals scholen of ziekenhuizen – die failliet dreigen te gaan. Voor welke publieke waarden zou het rijk borg moeten staan, en betekent dat ook dat ingegrepen zou moeten worden? In dit onderzoek zullen deze vragen centraal staan. De aanpak is daarbij tweeledig. Ten eerste zal de aanpak bestaan uit een meer conceptuele analyse over de vraag hoe de governance van semi-publieke sectoren optimaal vorm gegeven zou kunnen worden. Deze analyse vormt de input voor een (leer-)boek over de aansturing van semi-publieke organisaties door het rijk. Ten tweede behoort een empirisch onderzoek over de ervaringen met faillissementen bij de semi-overheid in het buitenland tot de mogelijkheden. Dit onderdeel zal worden afgestemd met het ministerie van EZ, dat ook plannen heeft in deze richting.

Verwachte output: Boek en eventueel ook CPB Discussion Paper.

Capaciteitsinzet: 6 maanden

Zorgregelingen voor jongeren

Dit onderzoek gaat in de op de vraag hoe zorgregelingen voor jongeren beter op elkaar afgestemd kunnen worden. Bij deze regelingen valt te denken aan de Wajong, WSW, WWB, AWBZ en het speciaal onderwijs. De afgelopen jaren zijn veel rapporten en adviezen

verschenen over jongeren die inkomen, zorg of speciale faciliteiten behoeven, maar het (empirische) overzicht over de totale kosten en mogelijke afwentelingsmechanismen ontbreekt vooralsnog. Voor het welslagen van dit project zal een kort vooronderzoek of oriëntatie noodzakelijk zijn om te bezien met welke gegevensbronnen stappen gemaakt kunnen worden en waar het CPB toegevoegde waarde kan leveren. Binnen het CPB zal afstemming dan wel samenwerking plaatsvinden met de afdeling Sociale zekerheid en het programma Onderwijs en wetenschap.

Verwachte output: CPB Discussion Paper(s)

Capaciteitsinzet: 6 maanden

Beleidsevaluaties sociale zekerheid

Deze onderzoekspoot omvat twee mogelijke evaluaties. Bij de eerste staat de vraag centraal hoe gelden voor re-integratie door gemeenten voor bijstandsccliënten worden ingezet: is de allocatie van gelden door het rijk optimaal? Dit onderzoek vormt daarmee een aanvulling op de evaluatie van de Wet Werk en Bijstand (WWB) door de sector Conjunctuur en collectieve sector. Het tweede onderzoek betreft een evaluatie naar de effectiviteit van de zogenoemde 'vouchers' die WW-ers en (deels) arbeidsongeschikten naar eigen inzicht kunnen inzetten voor re-integratie. Begin 2009 is hier weliswaar reeds een evaluatie naar uitgevoerd, maar deze was meer kwalitatief van aard en liet de vraag onbeantwoord wat de ('netto') toegevoegde waarde is van de vouchers, vergeleken met die van de inzet van re-integratie waarbij de casemanager hierover beslist. Bij dit onderzoek geldt wel een voorbehoud voor de beschikbaarheid van data .

Capaciteitsinzet: 6 maanden

4.10 Programma Zorg

Het programma Zorg richt zich op de orderings- en transitievraagstukken in het kader van de hervorming van het Nederlandse zorgstelsel. Die hervorming is nodig om te kunnen voldoen aan de hoge eisen die aan de zorgsector worden gesteld: vernieuwende zorg van voldoende kwaliteit tegen aanvaardbare kosten, plus voldoen aan eisen van sociale rechtvaardigheid. De centrale beleidsvraag is welke inrichting van de zorgsector hier het best op inspeelt.

Uit het feit dat er internationaal gezien grote verschillen bestaan in de manier waarop de zorg is georganiseerd mogen we afleiden dat er geen eenduidig antwoord is op deze vraag. Om het zoekproces te ondersteunen zijn zowel ex post als ex ante beleidsevaluaties onontbeerlijk: wat is het effect geweest van veranderingen die recentelijk zijn doorgevoerd op het gebied van curatieve zorg (zoals Zorgverzekeringswet en governancestructuur) en welke vervolgstappen zijn kansrijk? De eerstkomende drie jaar zal het principe van de gereguleerde concurrentie nader concreet uitgewerkt moeten worden. De hervorming van de langdurige zorg in de richting van een toekomstbestendig stelsel staat daarentegen nog in de kinderschoenen. Het is de ambitie van het programma Zorg voor de komende jaren om de beschikbare beleidsopties voor de inrichting van het stelsel completer en consistentier voor het voetlicht te brengen.

In aanvulling op de hieronder beschreven projecten wordt er 'lopend werk' verricht. Dat bestaat allereerst uit kortetermijnramingen voor de zorgsector ten behoeve van CEP en MEV. In 2010 zal bovendien relatief veel tijd worden besteed aan middellangetermijnanalyses, onder andere ten behoeve van de Studiegroep Begrotingsruimte, de Brede Heroverwegingen en de analyse van verkiezingsprogramma's. Ook zal in 2010 nog tijd besteed moeten worden aan een verdere stroomlijning van het instrumentarium voor de ramingscyclus.

Bij diverse projecten zal worden samengewerkt met andere kennisinstituten, zoals SCP, CBS, RIVM, CVZ, NZa en universiteiten. Ook zal gekeken worden naar mogelijkheden voor samenwerking met onderzoeksinstituten in het buitenland (waarschijnlijk Duitsland).

Orderingsvraagstukken voor de curatieve zorg

Binnen het concept van de gereguleerde concurrentie is een belangrijke vraag welk deel van de ziekenhuiszorg overgelaten kan worden aan vrije onderhandelingen tussen zorgverzekeraars en ziekenhuizen, het zogenaamde B-segment. Inmiddels is hier enige ervaring mee opgedaan. Na de introductie in 2006 is het B-segment voorzichtig uitgebreid. In beginsel stelt ons dit in staat om antwoord te geven op de vraag wat het effect op kosten en prestaties is geweest van het vervangen van de strakke budgettering door vrije onderhandelingen voor verschillende typen van ziekenhuisbehandelingen, met een econometrische analyse van de bestanden van ziekenhuisbehandelingen.

Als zou blijken dat de gegevens ontoereikend zijn, zal de beschikbare tijd besteed worden aan andere orderingsvragen. Te denken valt aan een vergelijking van verschillende systemen van

financiering van eerstelijnszorg of een onderzoek naar de vraag hoeveel waarde verzekerden hechten aan de vrije keuze van zorgverlener, *steering*.

Daarnaast wordt gewerkt aan een spin-off van het project 'Marktorderingsinstrumentarium zorg' uit 2009, waarin een model is ontwikkeld dat de zorginkoopmarkt en de zorgverzekeringsmarkt in samenhang behandelt.

Capaciteitsinzet: 7 maanden

Toekomst van de AWBZ

De schetsen van de IBO-werkgroep en van de SER voor de toekomst van de AWBZ bevatten nog belangrijke lacunes. Zo wordt gesproken over het ontwerpen van een 'glasheldere polis'. Kan dat, met behoud van de sociale aspecten van langdurige zorg? Verondersteld wordt dat ook voor langdurige zorg een stelsel van risicoverevening ontworpen kan worden. Kan dat, met behoud van doelmatigheidsprykkels? Aangenomen wordt dat er sprake is van synergie tussen curatieve zorg en langdurige zorg. Is er per saldo synergie, of dreigt dan juist een overmatige medicalisering van de verzorging en verpleging?

Verwachte output: CPB Document en een conferentie over langdurige zorg, ook in internationaal perspectief.

Capaciteitsinzet: 7 maanden

ANCIEN

In 2009 is het project ANCIEN van start gegaan, een Europees onderzoeksproject naar langdurige zorg voor ouderen. Het project maakt deel uit van het 7e Kaderprogramma van de EU en wordt uitgevoerd door een consortium van 20 partners die onderzoek doen in 22 Europese landen. Het Nederlandse en Belgische planbureau leveren elk een wetenschappelijk coördinator voor dit project, terwijl het Belgische CEPS als algemeen coördinator optreedt.

Een van de doelen is om ramingen te maken van behoefte, aanbod en gebruik van langdurige zorg voor enkele geselecteerde EU-landen met verschillende systemen van organisatie van langdurige zorg. Tevens zal een analyse worden gemaakt van de voor- en nadelen van de verschillende systemen. In 2009 is begonnen met het uitgebreid in kaart brengen van de systemen van langdurige zorg in de betrokken EU-landen. In 2010 worden geanalyseerd: de behoefte aan langdurige zorg, het aanbod van zorg en de keuze tussen formele en informele zorg, de rol van technologie in de langdurige zorg en de kwaliteit van zorg.

Verwachte output (geheel ANCIEN): working papers, computermodel, workshops, eindconferentie, eindrapport (2009-2012).

Tijdsplanning: start januari 2009; mijlpalen 2010: 'Micromodels of LTC needs, supply and use; Review and assessment of quality indicators and policy; Role and impact of technology on LTC'; realisatie 2012.

Capaciteitsinzet: 8 maanden (alleen CPB-inbreng)

4.11 Programma Financiële markten

De kennisunit Financiële markten is in 2009 opgericht met co-financiering van het Ministerie van Financiën, het Ministerie van Economische Zaken en het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Het CPB gaat zich structureel verdiepen in vraagstukken rond corporate governance en de werking en inrichting van financiële markten. De kredietcrisis, een financiële crisis met grote impact, maakt eens te meer duidelijk hoe groot het belang van financiële markten is, ook voor de Nederlandse economie, en welke invloed deze markten kunnen hebben op de wereldwijde economische ontwikkelingen.

De kennisunit heeft als doel om in een periode van vier jaar een gedegen basis te leggen voor kwalitatief hoogwaardige analyses op het gebied van de ordening van financiële markten (banken, verzekeraars en pensioenaanbieders). Daarbij gaan we uit van de publieke belangen die overheidsbemoediging met bancaire markten, verzekeringsmarkten en pensioenmarkten rechtvaardigen.

Het is belangrijk om te begrijpen hoe financiële markten werken, wat de interactie is tussen governance en het functioneren van deze markten, en hoe overheidsingrijpen de werking kan verbeteren. De jaarlijkse inzet binnen dit onderzoeksprogramma betreft ongeveer 3 fte. De kennisunit heeft de aard van programmafinanciering waarbij het onderzoeksprogramma, via een klankbordgroep, in overleg met de sponsors wordt bepaald.

Onderzoek Financiële markten

De twee hoofdthema's zijn corporate governance en de regulering van financiële markten. In 2009 heeft de kennisunit onderzoek gedaan naar systeemrisico, interne en externe corporate governance van banken en de toekomst van de financiële sector. Vervolgonderzoek zal zich richten op de volgende onderzoeksvraagstukken: systeemrisico, de rol van markten bij regulering, de vormgeving van toezicht, en de relatie tussen de financiële sector en economische groei. De precieze invulling van het onderzoeksprogramma voor 2010 zal in februari worden vastgesteld in samenspraak met de klankbordcommissie.

Capaciteitsinzet: 32 maanden.

4.12 Programma Wonen

Dit programma is gericht op het maken van analyses en verkenningen op het brede terrein van wonen: o.a. woningbouw, exploitatie onroerend goed, sociaal huurbeleid, fiscale behandeling woningbezit. Begin 2010 wordt de brede studie van de woningmarkt afgerond. Daarin zijn scenario's voor integrale hervorming van de woningmarkt doorgerekend op hun effecten. De daarbij ontwikkelde inzichten en het instrumentarium kunnen worden ingezet bij de analyse van alternatieve beleidsscenario's van politieke partijen in het kader van de vormgeving van verkiezingsprogramma's en van het kabinet in het kader van de Heroverweging Wonen. Daarnaast is er beperkt tijd om een aantal inhoudelijke zaken op te pakken om het bestaande woningmarkt-analyse-instrumentarium op een aantal terreinen te verbeteren en aan te vullen.

Onderzoeken Wonen

De belangrijkste mogelijke onderwerpen worden hieronder aangestipt. Een nadere keuze wordt in de loop van het jaar gemaakt.

- Nieuwbouw: hoe reageert nieuwbouw van woningen op gewijzigde marktomstandigheden? Is er daarbij sprake van asymmetrie tussen negatieve en positieve ontwikkelingen?
- Huur-koopbeslissing: welke factoren zijn bepalend voor de beslissing van huishoudens om te huren of te kopen? Het SCP heeft empirisch onderzoek gedaan naar huur-koopbeslissing maar houdt daarbij geen rekening met rantsoenering op de huurwoningmarkt. In eerdere woningmarktstudies laat het CPB zien dat rantsoenering een groot probleem is, zodat het waarschijnlijk ook huur-koopanalyses vertroebelt.
- Rationaliteit van economisch agenten: Het woningmarktmodel gaat uit van rationeel handelende producenten, consumenten, beleggers etc. die toegang hebben tot alle relevante informatie en die ook gebruiken. Er zijn echter aanwijzingen te over dat mensen helemaal niet altijd zo rationeel handelen, als ze al over alle relevante informatie beschikken. Dergelijke aspecten van economisch handelen zijn het gebied van de *behavioural economics*. Hoe veranderen de uitkomsten van de woningmarktstudies als de premisse van rationele agenten met volledige informatie wordt losgelaten. In het bijzonder kan daarbij aandacht zijn voor:
 1. Vertrouwen en verwachtingsvorming
 2. Verliesaversie
 3. Kortzichtigheid, pensioensparen en vermogensvorming via eigen woning
 4. Onderschatting van risico's, hoogte van de hypotheek en hypotheekvorm
- Onder het programma *Ruimtelijke economie* wordt onderzoek beschreven naar de relatie tussen grondbeleid en ruimtelijke ordening en de ontwikkeling van een regionaal woningmarktmodel. Waar mogelijk wordt een vertaalslag van en naar het woningmarktmodel gemaakt.

Totale capaciteitsinzet: 8 maanden

4.13 Programma Ruimtelijke economie en agglomeratie

Het programma Ruimtelijke economie en agglomeratie is gericht op het maken van regionale en ruimtelijke analyses alsmede kosten-batenanalyses (KBA's) van grote projecten voor zover deze sterk met de grondmarkt zijn verbonden. Belangrijke vragen zijn: waar is sprake van agglomeratie-effecten door infrastructuur, (hoe) kunnen die worden gekwantificeerd en wat betekenen deze voor de verantwoordelijkheidsverdeling over de verschillende overheden? Theoretisch onderzoek naar de werking van de grondmarkt in diverse situaties moet helpen om richting te geven aan het empirisch onderzoek. Resultaten zijn een belangrijke stap in de nagestreefde verbreding en verdieping van de (methodologie van) kosten-batenanalyse. Dit is mede gewenst door de vele verzoeken om projectbeoordelingen en *second opinions* te maken op KBA's over gebiedsontwikkeling.

Agglomeratie, subsidiariteit en grondprijzen

In 2009 is gestart met een brede en overkoepelende studie over de relaties tussen (allerlei aspecten van) ruimte, mobiliteit, productiviteit en bestuur. Dit zal resulteren in een Bijzondere Publicatie die naar verwachting in 2010 verschijnt. Belangrijke bouwstenen zijn de onderzoeken die de afgelopen jaren binnen de sector zijn verricht, te weten: (i) inventarisatie van theorieën over agglomeratie-effecten, (ii) empirisch onderzoek naar de omvang van agglomeratie-effecten op de arbeidsmarkt, mede in relatie tot infrastructuur, en (iii) onderzoek door middel van analyse van grondprijzen van de ruimtelijke schaal waarin publieke voorzieningen werken (subsidiariteitskwestie). Een hiermee samenhangende vraag is in hoeverre de welvaartseffecten van gebiedsontwikkeling neerslaan in grondprijzen: is dat volledig zo of worden er dan welvaartseffecten gemist? Naast bovengenoemde studies past in de studie ook een stuk over de financiële verhoudingen tussen het rijk en de lagere overheden, waarbij ook de relatie met woningbouw en grond moet worden belicht.

Capaciteitsinzet: 25 maanden (waarvan 5 maanden bij de sector Conjunctuur en collectieve sector en 3 maanden bij de sector Internationale economie).

Samenwerkingsprojecten Ruimtelijke economie en agglomeratie

Er staat een aantal samenwerkingsprojecten op de rol op het gebied van regionale en ruimtelijke economie, namelijk:

- Het idee is om samen met het PBL te gaan werken aan een regionaal woningmarktmodel om de relaties tussen demografie en wonen beter te beschrijven. Dit kan input leveren voor het Regionaal Arbeidsmarktmodel van het CPB. Ook bij KBA's blijkt het ontbreken van inzicht in het effect van meer woningaanbod soms een probleem. Verder zijn er verbanden met het hieronder genoemde onderzoek naar de effecten van RO-beleid en onderzoek vermeld onder het

programma Wonen. Het is echter de vraag of het bouwen van een dergelijk model een haalbare zaak is. Begonnen wordt met een voorstudie die daarover meer duidelijkheid moet scheppen. In dit kader past ook een onderzoek naar verschillen in huizenprijzen tussen regio's en hoe deze zich in de loop der tijd ontwikkelen. Is er onderscheid tussen groeiende regio's en regio's die neigen naar krimp?

- NICIS-project Stedelijke netwerken: het CPB heeft toegezegd jaarlijks een bijdrage te leveren aan dit onderzoek dat 4 jaar loopt, geleid door de Universiteit Utrecht. Medewerking is wel afhankelijk van het NICIS-werkplan dat op dit moment nog weinig is uitgewerkt.
- In het kader van de ontwikkeling van methodieken om de effecten van RO-beleid in kaart te brengen (in samenwerking met de Vrije Universiteit), wordt onderzoek gedaan naar de relaties tussen steden en hun omgeving. In dit kader past verder het bijeen brengen van de kennis over het waarden van open ruimte en de economische kosten van de omzetting van grond.

Totale capaciteitsinzet: 13 maanden (alleen CPB-inbreng).

4.14 Programma Mobiliteit en infrastructuur

Kern van het onderzoek in het programma Mobiliteit en infrastructuur is het maken van analyses en scenario's op het terrein van mobiliteit, het incidenteel zelf uitvoeren van KBA's van grote projecten, kwaliteitsborging in de vorm van second opinions op onderzoeken door anderen en verdieping en verbreding van de methodiek van KBA's. In het kader van dat laatste aspect wordt in 2010 onder meer verder onderzoek gedaan naar de kwantificering van indirecte effecten van mobiliteitsbeleid. Ook wordt onderzoek gedaan naar methoden om de welvaartseffecten van verstedelijkingsbeleid in combinatie met ov-beleid in kaart te brengen, alsmede naar een methode om verbeteringen betrouwbaarheid van reistijden te bepalen en te waarderen.

Wisselwerking tussen verstedelijking en openbaar vervoer

Er bestaan fundamentele onderzoeksvragen ten aanzien van de evaluatie van ov-investeringen in combinatie met stedelijke verdichting en gebiedsontwikkeling. De ICRE heeft gevraagd om onderzoek daarnaar. Dit wordt vormgegeven op basis van de casus KBA RAAM waarin onderzoek is verricht naar de maatschappelijke kosten en baten van verstedelijkingsvarianten voor de Schaalsprong Almere in combinatie met ov-projecten. Dit onderzoek rond de KBA RAAM wordt samen met het PBL uitgevoerd. Er wordt bovendien samenwerking gezocht met met de Vrije Universiteit.

Capaciteitsinzet: 10 maanden

Mobiliteitsbeleid

- Economische effecten van regulering en subsidiering van het openbaar vervoer: Met OV-beleid wil de overheid diverse doelen dienen. Vanuit het oogpunt van economische efficiëntie neemt de prijs van weggebruik de noodzaak tot subsidiëring van ov ten minste voor een deel weg. Vanuit het oogpunt van herverdelen constateert de recent verschenen studie van KiM en CPB over het belang van openbaar vervoer voor doelgroepen (ouderen, gehandicapten, huishoudens met een laag inkomen) dat de doelgroepen juist minder dan gemiddeld gebruik maken van het openbaar vervoer. Het streven naar zoveel mogelijk reizigers in het ov is daarom niet altijd maatschappelijk wenselijk. Dit geldt ook voor beleid om met het ov de mobiliteit van doelgroepen te bevorderen. Door de economische effecten van ov-beleid in kaart te brengen en alternatieven voor het huidige beleid door te rekenen, draagt dit onderzoek bij aan een maatschappelijke discussie over een herijking van het ov-beleid.
- Goederenvervoer per spoor: In vergelijking met autowegen zijn spoorwegen ingewikkeld en kwetsbaar. Aanleg en onderhoud van spoorwegen is daarom relatief duur. Dat moet betekenen dat het dure spoor zo efficiënt mogelijk wordt gebruikt. Goederenvervoer zit met name in de spits het personenvervoer soms danig in de weg, waardoor kostbare investeringen nodig zijn om

de dienstregeling te kunnen blijven uitvoeren. Goederenvervoer belast het spoor bovendien zwaar zodat veel onderhoud nodig is. Bovendien worden niet alle kosten van het goederenvervoer per spoor aan de vervoerder doorberekend. Onderzoek naar de maatschappelijke kosten en baten van het goederenvervoer per spoor moet uitwijzen of het niet beter is om dat vervoer van het spoor te weren, in ieder geval in de spits.

Totale capaciteitsinzet: 16 maanden

Kennisontwikkeling KBA's en OEI

Op het gebied van kosten-batenanalyse komen er voortdurend nieuwe vragen op. Het is nog niet duidelijk hoe urgent de vragen in de loop van het jaar zullen blijken te zijn. Daarom wordt pas gedurende het jaar besloten waaraan daadwerkelijk zal worden gewerkt. De opties zijn nu:

- Indirecte effecten: Op dit moment wordt onderzoek gedaan naar kwantificering van de indirecte effecten van transportlijninfrastructuur met de methode van het Britse ministerie van Transport (*Department for Transport; DfT*). Het moet leiden tot aanvulling van de OEI-methodiek en een bijdrage aan het boek over agglomeratie-effecten. Dit onderzoek kan in 2010 een vervolg krijgen door de methodiek en bevindingen ook voor puntinfrastructuur (havens en luchthavens) en beprijzingsmaatregelen uit te werken.
- Reële opties: bij infrastructuurprojecten zijn de baten vaak afhankelijk van onzekere factoren zoals de toekomstige macro-economische ontwikkeling of het klimaat. De moderne reële optietheorie suggereert om in dit soort situaties de kans op overinvestering te verkleinen door het project te faseren. De laatste jaren is dat ook standaard de CPB-beleidsaanbeveling. Wat is precies het kwantitatieve belang van een 'optie om te faseren dan wel uit te stellen'? In 2009 is een begin gemaakt met de theoretische uitwerking en is gezocht naar manieren om reële optiewaardering toe te passen op concrete wegprojecten. In 2010 wordt dat werk voortgezet. Daarbij wordt ook nagegaan wat optiewaardering betekent voor ruimtelijke ontwikkelingsprojecten met de Schaalsprong Almere als casus. Daarnaast moet er een algemene aanbeveling komen voor het gebruik van reële optiewaarderingen in KBA's.
- Marktprijzen of factorkosten. Onderzoek van het CPB in 2008 en 2009 wijst uit dat in KBA's tot nu toe op een inconsistente manier met prijzen wordt omgegaan. Investeringskosten worden exclusief btw gemeten (factorkosten) terwijl de reistijdbaten in marktprijzen worden gemeten. Het CPB betoogt dat het daarom beter is om alle kosten en baten in marktprijzen te meten. De nadere onderbouwing van deze aanbeveling in het kader van een algemene-evenwichtsbenadering moet nog worden afgerond.
- Daarnaast zijn er nieuwe inhoudelijke thema's en vragen die ook de aandacht van het CPB hebben, maar waar het CPB vooral door het volgen en begeleiden van onderzoek van derden een rol wil hebben. Thema's zijn onder meer de waardering en meting van betrouwbaarheid van reistijden, kosten en baten van verkeersveiligheid en de *rule-of-half* bij capaciteitsrestricties.

Totale capaciteitsinzet: 6 maanden

4.15 **Programma Milieu, natuur en landbouw**

Dit programma richt zich op het maken van economische analyses en de constructie van scenario's op het terrein van milieu, natuur en landbouw. Het milieuonderzoek richt zich op niet-grensoverschrijdende milieuproblemen. Te denken valt aan de gevolgen van verschillende EU-richtlijnen voor fijnstof, ammoniak, nitraat, water, enz. Het streven naar duurzaamheid zal eveneens een centraal thema van onderzoek zijn. Analyses van landbouwproblemen hebben zowel betrekking op de Nederlandse, de Europese als op de mondiale landbouw, dikwijls in samenhang met elkaar.

Milieu, natuur en landbouw — actuele vragen

Er spelen diverse actuele vragen, die onder de paraplu van dit programma kunnen worden aangepakt. Daarnaast kunnen zich gedurende het jaar 2010 nieuwe urgente vragen aandienen die een grotere prioriteit krijgen. De volgende mogelijke projecten staan nu op de rol:

- Landbouw: Op diverse manieren (artikelen in tijdschriften, boeken en als speciaal onderwerp in MEV of CEP) is de afgelopen jaren regelmatig aandacht besteed aan de internationale landbouwmarkten en het Europese landbouwbeleid (GLB), meestal naar aanleiding van sterk fluctuerende grondstoffenprijzen of discussies binnen de WTO resp. over het GLB. Ook in 2010 zullen de markten en beleidsdiscussies worden gevolgd en is het doel minimaal een tijdschriftartikel te schrijven.
- Veel milieubeleid is Europees gestuurd emissiebeleid. De vaststelling van de norm en de uitwerking ervan voor Nederland gebeuren zelden op basis van een gedetailleerde welvaartsanalyse. De evaluatie van het luchtbeleid in de meest recente Milieubalans laat zien dat er in redelijkheid vraagtekens gezet kunnen worden bij de effectiviteit van het huidige beleid. En dus ook bij de efficiëntie. Hoe gaat de ontwikkeling van schoner transport? Helpen milieuzones in steden? Dit type vragen komen we ook tegen in KBA's. Een welvaartseconomische analyse kan wellicht behulpzaam zijn bij het zoeken naar een, vanuit welvaartsoogpunt, verbetering van het beleid. Omdat dit een nieuw onderwerp voor het CPB betreft en we ook weinig ervaring hebben met evaluaties en welvaartsanalyses van complexe *normen*, is het moeilijk om een precieze schatting te maken van de tijd die nodig is om tot bruikbare resultaten te komen. Daarom wordt begonnen met een voorstudie.

Totale capaciteitsinzet: 6 maanden

Brede welvaart en duurzaamheid

Deze onderwerpen krijgen een steeds groter gewicht binnen dit programma. Voor 2010 staan de volgende onderwerpen al vast:

- Begin 2009 is de eerste Duurzaamheidsmonitor verschenen, een gezamenlijk project van het CBS en de drie planbureaus. Eind 2010 zal de tweede moeten verschijnen. Hierin zullen enkele interessante duurzaamheidsthema's worden uitgewerkt. In deze hoofdstukken zullen met name de *trade-offs* tussen uiteenlopende duurzaamheidsdoelen worden geanalyseerd en empirisch uitgewerkt.
- Over het begrip duurzaamheid bestaat veel onduidelijkheid. Het team dat de eerste duurzaamheidsmonitor heeft opgesteld, heeft daarom afgesproken daarover een paper te schrijven. Met een verduidelijking van het begrip kan ook aan de discussie over het nut van indices een bijdrage worden geleverd. In de CPB notitie over nationaal inkomen en brede welvaart staan al een aantal bruikbare noties. Ook het recent verschenen rapport van Stiglitz en Sen is zeer bruikbaar. Doel is om naast een abstracte verduidelijking ook de stap naar de praktijk van Nederland te zetten.

Totale capaciteitsinzet: 9 maanden

4.16 Programma Waterveiligheid

Allerlei facetten van water hebben sterk aan actualiteit gewonnen door de voortgaande klimaatverandering, zie bijvoorbeeld het Adaptatieprogramma Ruimte en Klimaat en het rapport van de Deltacommissie. De grotere fluctuaties in neerslag zullen, vooral in de Randstad en de Zuidwestelijke Delta, leiden tot lastige inrichtingsvraagstukken bij het tegengaan van droogte, zoute kwel, bodemdaling en wateroverlast. De Deltacommissie noemt daarbij ook beprijzing van water. Daarnaast zijn er de principiële vraag wat goede wettelijke veiligheidsnormen zijn, en de praktische invulling daarvan met nieuwe getallen in het project Waterveiligheid 21e eeuw.

KBA's Waterveiligheid

De inzet van het CPB voor waterveiligheid zal zich in 2010 concentreren op KBA's. Over de precieze capaciteitsinzet zal in de loop van 2010 worden besloten.

- *KBA Waterveiligheid 21e eeuw (WV21)*

In het kader van WV21 moet in 2010 een door derden op te stellen KBA gereedkomen met optimale veiligheidsniveaus voor dijkringen als uitkomst. Ter voorbereiding is hierover in 2008 een KKBA gemaakt, waaruit lacunes naar voren kwamen. Het CPB is in 2009 betrokken geweest bij vervolgonderzoeken om deze lacunes op te vullen. Het onderzoek naar de hoogte van de disconteringsvoet bij dit project is beschreven onder het programma 'Mobiliteit en Infrastructuur'. In 2010 zal een second opinion worden geschreven op de KBA.

- *KBA Afsluitdijk*

In 2009 is een second opinion geschreven op een KKBA over de verbetering van de Afsluitdijk. In het werkplan is tijd ingeruimd om in 2010 geheel of gedeeltelijk de echte KBA uit te voeren. Als het CPB de KBA niet uitvoert, dan zal er een second opinion over worden geschreven.

Totale capaciteitsinzet: 7 maanden

4.17 Programma Europa

De Nederlandse economie is nauw verweven met de Europese. De interne markt met bijbehorend beleid is cruciaal voor de Nederlandse economie. De goede werking van de Europese interne markt heeft ook tot gevolg dat economieën elkaar steeds meer beïnvloeden. Afstemming van economisch beleid tussen EU-landen wint hierdoor aan belang.

Het programma Europa richt zich op de effectiviteit van de hervormingen van economisch beleid in Europa. De Lissabon-agenda heeft hierin een belangrijke plaats. Deze agenda concentreert zich op het bevorderen van werkgelegenheid en productiviteit. Een belangrijk onderdeel hiervan is het internemarktbeleid, omdat een goed functionerende interne markt de productiviteit bevordert. Ook onderzoek naar beleidsafstemming die indirect de werking van de interne markt bevordert, past in deze onderzoekslijn, zoals de vennootschapsbelasting in de EU. Daarnaast onderzoekt het CPB de mogelijkheden om de productiviteit in de EU te verhogen. De methoden om deze beleidsopties te analyseren zijn nog onvoldoende ontwikkeld in de literatuur. Om die reden vervult de verdere ontwikkeling van het WorldScan-model, naast het uitvoeren van empirische studies, een belangrijke rol in het programma Europa. In het bijzonder gaat het hier om modelaanpassingen die ons in staat stellen om de toekomstige (post-2010) agenda m.b.t. productiviteitsverhoging van de EU beter te analyseren.

Tot slot heeft de economische crisis een groot effect gehad op de financiële overheidshuishouding in de Europese lidstaten. Hoe kan het 'Europa na de crisis' het beste terugkeren naar normale, houdbare omstandigheden? Dit thema wordt verkend met een beoordeling van (de economische gevolgen van) alternatieve exit-strategieën.

Europese Verkenning

Samen met het SCP schrijft het CPB dit jaar voor de achtste keer de Europese Verkenning, in opdracht van het ministerie van Buitenlandse Zaken. De verkenning van 2010 zal gaan over geluk en welvaart in de EU. De aandacht voor geluk heeft drie dimensies. Eerst de meetbaarheid van geluk op individueel niveau in verschillende landen. De tweede dimensie is de uitkomst van die meting. Het is dikwijls gebleken dat voorbij een bepaald inkomensniveau de mens nauwelijks nog gelukkiger wordt. Ten slotte is individueel geluk afhankelijk van het groepsgeluk en zijn gelukkiger groepen en samenlevingen innovatiever en rijker. Aandacht voor meer geluk zou dus de productiviteit tot op zekere hoogte kunnen vergroten. De Europese Verkenning wordt rond de Dag van Europa (9 mei 2010) door het ministerie van Buitenlandse Zaken gepubliceerd.

Capaciteitsinzet: 7 maanden (waarvan 4 maanden in 2010, inclusief de bijdrage van de sector Economie en fysieke omgeving)

De nieuwe Lissabon-agenda

Het uitvoeren van de Lissabon-agenda blijft beleidsprioriteit in de EU. De doelstellingen voor de periode ná 2010 zullen spoedig bekend worden. Zij zullen zich richten op het vergroten van de productiviteit. Wat zullen de gevolgen zijn van het realiseren van deze doelstellingen?

De doelstellingen zullen op twee manieren worden geanalyseerd. Ten eerste is de voltooiing van de aanpassingen van WorldScan in het EU-project Models gericht op het begrijpen van de rol van concurrentie, innovatie en menselijk kapitaal in het verhogen van productiviteit. Deze relaties worden vertaald naar een voor beleidsanalyse bruikbare implementatie in WorldScan. Ten tweede wordt WorldScan ingezet om de lange-termijn economische gevolgen van het realiseren van de nieuwe doelstellingen van de Lissabon-agenda te analyseren; zowel per lidstaat als in alle lidstaten gezamenlijk. Dit project bouwt voort op eerdere analyses van de Lissabon-agenda, zoals 'Five Lisbon highlights' (CPB Document 104) en 'International spillovers of domestic reforms' (CPB Discussion Paper 105). Bij de uitvoering van dit project zal zo veel mogelijk worden aangesloten bij concrete beleidsvragen van de Europese Commissie.

Capaciteitsinzet: 10 maanden (waarvan 4 voor voltooiing 'Models')

Patenteren in het buitenland en de rol van rechtszekerheid en vertrouwen

Innovatie is cruciaal voor toekomstige welvaart en de Europese Commissie hecht in het kader van productiviteitsverhoging veel aan innovatie. Het is daarbij belangrijk dat er instituties in de EU zijn die innovatie ondersteunen. Hoe belangrijk is de mate van bescherming van eigendomsrechten voor innovatie en integratie in de EU? Patentaanvragen worden door het *European Patent Office* (EPO) centraal onderzocht, maar de handhaving van verleende patenten is een nationale aangelegenheid. In technische zin zijn de EPO-patenten overal even sterk, maar verschillen in rechtszekerheid leiden tot verschillende waarderingen. Deze studie kijkt naar de gevolgen van de internationale verschillen binnen Europa in de handhaafbaarheid van patenten. Dit gebeurt in twee stappen.

De eerste stap is het maken van een metadatabank van patentsystemen (op basis van INPADDOC 'legal status data' van het EPO). Nu wordt voor het eerst duidelijk gemaakt hoe landen verschillen in de mate van patentbescherming (kans op rechtszaak, tijdsduur procesvoering, kans op verlies). De tweede stap is de analyse van de data. Er wordt onderzocht in hoeverre een betere bescherming van intellectuele eigendomsrechten leidt tot een grotere verspreiding van gepatenteerde producten. Dit is van belang voor beleidsmakers, omdat zo de kosten in kaart kunnen worden gebracht van het ontbreken van een uniforme bescherming binnen de EU.

Capaciteitsinzet: 8 maanden (waarvan 2 voor de metadatabank)

Een crisisbestendig Stabiliteits- en Groei Pact (SGP)

De economische crisis heeft een groot effect op de begrotingstekorten en schulden van de overheid. Het huidige SGP is niet crisisbestendig gebleken, nu de tekorten vaak dubbel zo groot zijn als de maximaal toegestane 3%. Wat is de uitweg uit deze accumulatie van schulden? Een goede exitstrategie wordt gekenmerkt door drie elementen: de stimuleringsmaatregelen zijn tijdelijk, het pad van tekort- en schuldreductie is geloofwaardig en voorzichtig zijn met belastingverhoging. Het is niet eenvoudig om aan een dergelijke strategie inhoud te geven. Daarnaast is het de vraag wie binnen Europa de verantwoordelijkheid moet dragen voor de invulling ervan. Is dit een zaak van de lidstaten of van de EU als geheel? Bij de invoering van de euro werd het SGP ingesteld vanwege de mogelijke spillovereffecten van hoge overheidsschulden. De vraag is hoe groot deze spillovers zijn en of ze EU-actie rechtvaardigen. Of verschillen de economische omstandigheden in de lidstaten te veel van elkaar voor gezamenlijk beleid? Daarnaast kan gezamenlijk beleid bijdragen aan de geloofwaardigheid van nationaal beleid. Hoe kan de EU een geloofwaardig traject ontwikkelen naar een houdbare overheidsschuld?

Het antwoord op al deze vragen is zeer complex. Het doel van dit project is daarom allereerst het in kaart brengen van de mogelijke strategieën en de effectiviteit ervan op verschillende terreinen te beoordelen. Dit helpt beleidsmakers een overzicht te krijgen van de directe en indirecte effecten van mogelijke maatregelen. Op basis van de uitkomsten van deze eerste fase zal worden besloten welk vervolgonderzoek het CPB in 2010 zal uitvoeren.

Totale capaciteitsinzet: 10 maanden

4.18 Programma Globalisering

De economische en maatschappelijke gevolgen van de voortgaande globalisering en integratie van economieën staan sterk in de belangstelling en stellen zowel wetenschappers als beleidsmakers voor grote en nieuwe vragen. Het CPB is vanaf eind 2008 een nieuw programma gestart dat de gevolgen van globalisering voor de Nederlandse economie onderzoekt. De vragen waarom het draait zijn: waarmee verdient Nederland in de toekomst zijn geld? Waar komt onze productiviteit vandaan en wat is de rol van handel en globalisering? In hoeverre moet en kan Nederland als vestigingsplaats concurreren? Wat is de betekenis van traditionele mainports, de rol van goederen-, mensen- en kennisstromen? In hoeverre worden onze banen bedreigd door de opkomst van de BRIC's (d.w.z. de zich snel ontwikkelende economieën van Brazilië, Rusland, India en China)? Welke banen zijn dat? Wat gebeurt er met de inkomensverdeling? Een adequate visie van het Nederlandse beleid op deze ontwikkelingen is onmisbaar en dit programma biedt een handvat om de cruciale trends, mechanismen en kansen voor het eerst op wetenschappelijk niveau en in deze omvang te bundelen.

Het programma richt zich eerst op de reactie van individuele bedrijven als antwoord op de mogelijkheden en beperkingen die globalisering biedt. Projecten in dit programma zijn erop gericht bedrijfsbeslissingen te begrijpen en de invloed van globalisering op deze beslissingen te identificeren. Deze beslissingen hebben ook gevolgen voor de positie van Nederland als vestigingsplaats en de ontwikkeling van onze stedelijke agglomeraties. De mate waarin globalisering werknemers en regio's beïnvloedt, is een tweede onderzoekslijn. Hierbij wordt ook aandacht besteed aan de invloed van globalisering op de beloning van bestuurders en de veranderende belastinggrondslag.

Het Nederland van 2040 (NL2040)

NL2040 is de nieuwe scenariostudie van het Centraal Planbureau (CPB). De aanleiding voor deze studie is de vraag waar Nederland in 2040 geld mee verdient. Aangezien deze vraag niet concreet en met zekerheid te beantwoorden valt, is gekozen voor een scenariostudie die vier mogelijke werelden in beeld brengt. In deze vier werelden staat de kleine open economie van Nederland centraal. De vier werelden geven verschillende toekomstbeelden, die cruciaal zijn voor beleidsmakers om structurele beslissingen te nemen. Het belang van een goed toekomstbeeld voor een periode van dertig jaar is nu waarschijnlijk extra groot, omdat velen zich op dit moment als gevolg van de economische crisis slechts richten op de korte termijn. Wat komt er op ons af? Met welke onzekerheden gaat dit gepaard? En wat is de adequate beleidsreactie? Het centrale fundament om deze vragen te analyseren zijn verschillende beelden van wie het geld verdienen en waar dat gebeurt. Naast de scenario's worden beleidsopties gegeven, die zich vooral richten op oplossingen voor marktfalen die binnen de invloedssfeer

van de Nederlandse beleidsmakers liggen. De studie zal in juni 2010 worden gepubliceerd en gepresenteerd op een aan de studie gewijde conferentie.

Capaciteitsinzet: 11 maanden

Productiviteit van bedrijven en hun handelsprestaties

Deze studie onderzoekt het handelsgedrag van individuele bedrijven in Nederland met CBS-data. Deze gegevens bevatten de exportbestemmingen, exportproducten en hoeveelheden van bedrijven en de veranderingen over de tijd. Met deze gegevens beter worden begrepen hoe exporterende bedrijven te werk gaan. Wat zijn de determinanten van exportbeslissingen en hoe beïnvloedt globalisering deze determinanten? Wanneer we beter begrijpen hoe exporterende bedrijven te werk gaan en hoe bepaalde verbanden tussen gedrag en productiviteit ontstaan, kunnen beleidsmakers effectiever inspelen op het terrein van de handelsbeslissingen van Nederlandse bedrijven en deze waar mogelijk ondersteunen.

Er zijn drie onderzoeksvragen voor 2010 geformuleerd.

1. Groeit de Nederlandse export aan de extensieve of de intensieve marge? Ofwel: gaan bedrijven meer van een goed exporteren naar één bestemming (intensieve marge) of wordt het aantal exportbestemmingen en/of goederen uitgebreid of treden nieuwe bedrijven toe tot de exportmarkt (extensieve marge)?
2. Hoe kiezen bedrijven voor hun exportmarkten? Data voor o.a. de VS en Frankrijk laten zien dat over de tijd de verhandelde goederen en exportbestemmingen van een bedrijf enorm variëren. Ligt hier trial and error gedrag van bedrijven aan ten grondslag of is het een gebrek aan informatie? Hieraan gerelateerd is de vraag of bedrijven van exporteren en de exportbestemming leren en zo in staat zijn een hogere productiviteit te bereiken.
3. Bedrijfsdata laten zien dat multi-product bedrijven voor het grootste gedeelte van de Nederlandse handel verantwoordelijk zijn. Wat is het effect van de EU-uitbreiding in 2004 op de product- en exportportfolio van Nederlandse bedrijven? Gerelateerd daaraan is de vraag is of veranderingen in productportfolio de productiviteit van bedrijven beïnvloedt of dat productiviteit van een bedrijf juist de portfolio beïnvloedt.

Dit onderzoeksproject is eind 2008 van start gegaan. Er wordt samengewerkt met onderzoekers van de Vrije Universiteit en de Rijksuniversiteit Groningen. Het onderzoek zal begin 2011 worden afgerond.

Capaciteitsinzet: 20 maanden

Veranderingen op de arbeidsmarkt

Met de voortgaande uitbesteding van productie en dienstverlenende processen wordt in de literatuur betoogd dat we in een nieuwe fase van globalisering beland zijn waar het gaat om de handel in taken in plaats van handel in goederen. Zulke analyses suggereren dat niet noodzakelijk laagopgeleiden worden getroffen door deze ontwikkelingen, maar dat de

dynamiek vrij onvoorspelbaar kan zijn. In de jaren negentig van de vorige eeuw lijken het vooral de middelbaar opgeleide werknemers te zijn die worden getroffen. Globalisering lijkt dus dwars door traditionele skill- en sectorindelingen heen specifieke arbeidstaken in plaats van gehele sectoren te beïnvloeden. Met de ICT-ontwikkelingen en daarmee gepaard gaande toenemende verhandelbaarheid van diensten zal dit naar verwachting alleen maar aan belang winnen. Daarvoor is het in de eerste plaats van belang een theoretisch model te ontwikkelen waarin vaardigheden en skills onderscheiden worden. Dit model wordt empirisch getoetst voor een aantal OESO-landen, waarna voor Nederland de volgende vragen aan de orde komen: Hoe pakt globalisering uit voor verschillende groepen werknemers op de arbeidsmarkt? Wat zijn de effecten voor werkgelegenheid en lonen? Zijn verschillen in effecten gerelateerd aan het opleidingsniveau of aan de soort werkzaamheden/taken? In hoeverre is er sprake van polarisatie op de arbeidsmarkt zoals in recente jaren in de Verenigde Staten wordt waargenomen? Wat zijn de effecten van technologische veranderingen en het verplaatsen van activiteiten naar het buitenland? Verschillen de effecten van deze ontwikkelingen en zijn ze te onderscheiden? Dit project wordt samen met het Netwerk Sociale Innovatie (NSI) en het Departement Algemene Economie van de Universiteit Maastricht uitgevoerd. Het project zal begin 2011 worden afgerond.

Capaciteitsinzet: 6 maanden

Wereldhandelsmonitor

Dit project met co-financiering door de Europese Commissie heeft als doel het construeren van een database en een datamodel (inclusief de bijbehorende documentatie) voor de handel tussen en industriële productie in 62 landen en regio's. Voor het project wordt intensief samengewerkt met het *Directorate General for Economic and Financial Affairs* (ECFIN) van de Europese Commissie. De geplande output is de maandelijkse publicatie van een monitor van de internationale handel en van de mondiale industriële productie, alsmede manuals over de constructie van de databases. Het project is in juni 2008 van start gegaan en zal in principe vier jaar lopen.

Capaciteitsinzet: 8 maanden (bij de sector Conjunctuur en collectieve sector)

4.19 Programma Klimaatverandering

Klimaatverandering is onontkoombaar, ongeacht of de emissies van broeikasgassen worden teruggedrongen of niet. Maar de mate van klimaatverandering is wel afhankelijk van vermindering van de uitstoot van broeikasgassen. Voor de eerste periode (2008-2012) van het Kyoto-protocol, zijn afspraken gemaakt over het terugdringen van broeikasgasemissies in de landen die het protocol hebben geratificeerd. Voor de periode na 2012 zijn die afspraken er nog niet, eind 2009 moeten daar verdere afspraken over worden gemaakt in Kopenhagen.

Het programma Klimaatverandering kent twee pijlers: instrumenten en innovatie. In de eerste pijler richt het onderzoek zich op de analyse van beleidsinstrumenten. Daarbij gaat het zowel over het internationale beleid, het EU-beleidsinstrumentarium, als over de beleidsinstrumenten die in Nederland worden ingezet. Gekeken wordt naar de vormgeving en de werking van afzonderlijke beleidsinstrumenten en de interactie tussen beleidsinstrumenten (binnen landen en tussen instrumenten in verschillende landen). Daarbij zal veelvuldig gebruik worden gemaakt van WorldScan. Verder maakt beleidsevaluatie onderdeel uit van het onderzoek naar instrumenten.

Innovatie, de ontwikkeling van schone technologie, is belangrijk om de verdergaande emissiereducties te realiseren die op de langere termijn nodig zijn om klimaatverandering te beperken. Vragen die hierbij beantwoord worden, zijn: wat is het effect van verschillende beleidsinstrumenten op innovatie en hoe vindt de diffusie van kennis en schone technologie plaats?

EU, klimaat en duurzaam energiebeleid

Onder deze noemer wordt in 2010 aan twee projecten gewerkt.

- *Evaluatie EU-Actieplan Klimaatverandering*

In het voorjaar van 2009 is het Europese energie- en klimaatbeleid voor de periode 2012-2020 vastgesteld. Dit project beoogt de onderlinge wisselwerking van de verschillende doelstellingen in beeld te brengen en het actieplan op kosteneffectiviteit te beoordelen door het diepgaand te analyseren met behulp van de modellentandem Times-Pem en WorldScan. Wij werken hiertoe samen met het *Institut für Energiewirtschaft und Rationelle Energieanwendung* (IER) van de Universiteit van Stuttgart. Het Times-Pem model is een gedetailleerd 'bottom-up' energiemodel, dat voor de afzonderlijke lidstaten de complete samenstelling van het optimale energiepakket vaststelt. WorldScan vervult in de tandem de rol van 'top-down' model, dat de exogenen van Times-Pem bepaalt, gegeven de door dit model berekende kosten (en samenstelling) van het optimale energiepakket.

De output van dit in 2008 gestarte project is een *discussion paper* en een modelversie waarmee wordt getracht in de nabije toekomst bij de Europese Commissie opdrachten te verwerven. Er zijn en worden daarom ook een aantal presentaties in Brussel gegeven.

- *EU-duurzame energiedoelstelling voor 2020*

Het Europese klimaat- en energiebeleid kent verschillende doelstellingen. Eén daarvan is een doelstelling voor duurzame energie. Het is aan de lidstaten om de doelstellingen te realiseren, ze zijn vrij in de keuze van beleidsinstrumenten. Dit betekent dat de huidige situatie waarbij sommige landen gebruik maken van een verplichting in combinatie met verhandelbare certificaten voor duurzame energie terwijl andere landen duurzame energie subsidiëren, zal blijven voortbestaan.

Onderzocht zal worden hoe de verschillende instrumenten elkaar beïnvloeden en wat het effect is voor gerelateerde markten zoals de elektriciteitsmarkt. Daarnaast zal worden gekeken wat de gevolgen zijn van het ontbreken van harmonisatie voor de effectiviteit en efficiëntie van de EU-doelstelling voor duurzame energie. Voortbouwend op het project Evaluatie EU Actieplan Klimaatverandering zullen met WorldScan de effecten van verschillende vormen van duurzaam beleid worden berekend, rekening houdend met de prijseffecten en de interactie tussen instrumenten in verschillende lidstaten.

Totale capaciteitsinzet: 12 maanden

Effectiviteit en efficiëntie Kopenhagen-afspraken

In december wordt er onderhandeld over een internationaal klimaatakkoord voor het post-Kyoto. Het beprijzen van CO₂ door bijvoorbeeld emissiehandel voor alle sectoren in de voor de wereldwijde emissies belangrijke landen is daarbij de meest efficiënte manier om de emissies te reduceren. Maar het is niet te verwachten dat er een akkoord komt waarbij alle betrokken landen in alle sectoren emissiehandel zullen gaan invoeren. Dat kan alleen al niet vanwege institutionele belemmeringen in verschillende landen. Bovendien zullen landen met een lager economisch ontwikkelingsniveau geen verplichte, absolute emissieplafonds op zich willen nemen maar eerder opteren voor bijvoorbeeld relatieve plafonds of geen beperkingen. Het klimaatbeleid na 2012 zal waarschijnlijk een lappendeken van al dan niet bindende doelstellingen en instrumenten zijn, waarbij verschillende vormen van het clean development mechanisms (CDM), emissiehandel voor een of meerdere sectoren en ander beleid zoals heffingen of standaarden naast elkaar worden gebruikt.

Doel van het onderzoek is bepalen van de effectiviteit en efficiëntie en economische gevolgen van de afspraken die in Kopenhagen worden gemaakt, als er concrete afspraken worden gemaakt. Daarnaast wordt bekeken wat de verschillende opties zijn voor verdere invulling van de Kopenhagen afspraken en voor de architectuur van het internationale klimaatbeleid (de doelstellingen en de instrumenten) op de langere termijn.

Capaciteitsinzet: 6 maanden (waarvan 3 in 2009 en 3 in 2010)

De rol van markten, bedrijven en beleid in milieu-innovaties

Voor het realiseren van de verregaande emissiereducties die nodig zijn om de tweegradendoelstelling van de EU te halen, zijn milieu-innovaties noodzakelijk. Het stimuleren van innovatie is dan ook één van de speerpunten in het klimaatbeleid. We weten echter niet goed waarom bedrijven investeren in milieu-innovaties en wat de invloed van concurrentie hierop is. In het onderzoek komen daarom de volgende vragen aan de orde. Wat is de invloed van concurrentie op milieu-innovaties? In hoeverre is beleid effectief in het stimuleren van dit type innovatie? Op basis van microdata en data over patenten zal worden geprobeerd een antwoord te geven op deze twee vragen. Dit project zal worden uitgevoerd in samenhang met het project Concurrentie en innovatie binnen het programma Europa, omdat veel vragen op generiek niveau van dezelfde orde zijn. Daarnaast bouwt het onderzoek voort op een recent afgerond onderzoek naar de effecten van energiebeleid in de gebouwde omgeving op de aanvraag van patenten.

Capaciteitsinzet: 7 maanden (waarvan 3 in 2009 en 4 in 2010)

Evaluatie milieubeleidsinstrumenten

- *Duurzaam energiebeleid Nederland, Duitsland en het VK*

Het beleid voor duurzame energie in deze drie landen laat een aantal verschillen zien. In Nederland en het VK is het beleid regelmatig gewijzigd, het VK heeft een verplichting voor duurzame energie ingevoerd, Duitsland werkt al jaar en dag met een vergoeding voor duurzaam geproduceerde energie. Dit project onderzoekt de kosten van de productie van duurzame energie in de drie landen en vergelijkt die kosten met de vergoedingen die door de beleidsinstrumenten in de verschillende landen worden gegeven. Daarnaast wordt onderzocht wat het effect is geweest van het beleid op innovatie door te kijken naar de aanvraag van patenten voor duurzame energietechnologie in de drie landen. Dit geeft inzicht in de effectiviteit van de verschillende instrumenten in de drie landen en is van belang voor de keuze van instrumenten om duurzame energie te stimuleren.

- *Evaluatie instrumenten met microdata*

Microdata kunnen mogelijk worden gebruikt om het effect van beleidsinstrumenten op innovatie, effectiviteit en efficiëntie te meten. Het instrument MeerJaren Afspraken (MJA) zou hiervoor in aanmerking kunnen komen. In eerste instantie wordt een haalbaarheidsonderzoek gedaan naar de mogelijkheden die energie, milieu en microdata bieden om beleidseffecten in kaart te brengen.

Capaciteitsinzet: 6 maanden

De impact van technologie op de energieproductiviteit

De energieproductiviteit is de laatste jaren in veel landen verbeterd. De vraag is wat de rol van innovatie is geweest in de toename van die energieproductiviteit. Dit wordt onderzocht door

gebruik te maken van energie patent data om het effect van nieuwe technologie op de energieproductiviteit te schatten. Daarnaast wordt gekeken naar andere factoren die bij kunnen hebben gedragen aan de verbetering van de energieproductiviteit van de laatste jaren zoals handel en openheid van de economie, energieprijzen, publieke uitgaven aan energie-R&D, etc. Dit onderzoek bouwt voort op onderzoek dat de ontwikkeling van de energieproductiviteit in beeld heeft gebracht.

Capaciteitsinzet: 6 maanden (waarvan 4 in 2010 en 2 in 2011)

Baten van een first-mover advantage voor klimaatbeleid

Een bepalende gedachte achter een ‘first-mover advantage’ is dat door tijdig te investeren in (de innovatie van) technieken met een geringe uitstoot van broeikasgassen, de industrie in de EU een concurrentievoordeel kan krijgen (Porter-hypothese). Aan de andere kant zouden landen die later toetreden tot de klimaatcoalitie via imitatie eenvoudig de voorspong van de industrie in de EU kunnen ondergraven (en op die manier de kosten verbonden aan innovatie vermijden). De eventuele baten van een first-mover advantage zullen kleiner zijn naarmate andere landen de achterstand eerder inhalen. In dit project worden de voorwaarden geanalyseerd waaronder zo’n first-mover advantage voor de EU inderdaad bestaat. De definitieve invulling van het project maakt onderdeel uit van het onderzoeksprogramma Milieu en Economie en wordt in december 2009 vastgesteld.

Capaciteitsinzet: 7 maanden (bij de sector Marktordening)

Bepaling discontovoet voor investeringen in mitigatie en adaptatie

Recent theoretisch onderzoek door het CPB heeft laten zien dat de discontovoet voor investeringen afhankelijk is van zowel economische, als van klimaatrisico’s. Daarnaast kunnen investeringen in mitigatie en adaptatie economische en klimaatrisico’s beïnvloeden. In dit project wordt via een algemeen evenwichtsmodel nagegaan hoe groot de invloed van klimaatrisico op de discontovoet is. Met behulp hiervan kan vervolgens worden bepaald op welk tijdstip investeringen in mitigatie en adaptatie plaats zouden moeten vinden (‘when flexibility’). In dit project wordt mogelijk samengewerkt met PBL en KNMI. De definitieve invulling van het project maakt onderdeel uit van het door het ministerie van Economische Zaken gefinancierde onderzoeksprogramma Milieu en Economie en wordt in december 2009 vastgesteld.

Capaciteitsinzet: 9 maanden (bij de sector Marktordening)

Bijlage 1: Lopend werk

Onder lopend werk verstaat het CPB de werkzaamheden voor publicaties die elk jaar of elke vier jaar op een vast tijdstip verschijnen en het werk ten behoeve van de beleidsvoorbereiding, veelal op verzoek van kabinet, departementen, politieke partijen of sociale partners. Onder het lopend werk voor vaste publicaties vallen ook het reguliere onderhoud aan de gebruikte modellen en instrumenten, het bijbehorende databeheer alsmede het beantwoorden van (Kamer)vragen naar aanleiding van de publicaties.

A — Overzicht lopend werk 2010

Gedurende 2010 wordt al veel werk verzet ter voorbereiding van een nieuwe kabinetsperiode 2012-2015 en de nieuwe algemene verkiezingen van 11 mei 2011. De meest omvangrijke onderdelen van het lopend werk passeren hierna de revue.

Centraal Economisch Plan (CEP) en Macro Economische Verkenning (MEV)

Het CEP en de MEV beschrijven de actuele macro-economische ramingen voor de korte termijn, dat wil zeggen het lopende en komende jaar. Daarbij wordt uitgebreid ingegaan op de gevolgen voor de arbeidsmarkt, de inkomensverdeling en de overheidsfinanciën. De betrokken sectoren werken continu aan verbetering en actualisatie van het gebruikte instrumentarium. Alleen met kwalitatief hoogwaardige, up-to-date en efficiënte instrumenten kan het bureau aan de vele eisen en verzoeken voldoen die een goede beleidsvoorbereiding vergt. Voor komend jaar is tijd gereserveerd voor een evaluatie van het ramingsproces tijdens de kredietcrisis.

CPB Nieuwsbrief

Ieder kwartaal publiceert het CPB twee Nieuwsbrieven, één in het Nederlands en één in het Engels. De CPB Nieuwsbrief presenteert de actuele economische verwachtingen van het planbureau, zowel voor de wereldeconomie als voor de Nederlandse economie. Ten tijde van publicatie van CEP en MEV is dit een handzame samenvatting van die publicaties, met name gericht op beleidsmakers, politici en het brede publiek. In juni en december worden de actuele ramingen alleen via de CPB Nieuwsbrief gepubliceerd. De CPB Nieuwsbrief bevat daarnaast onder meer artikelen over zowel lopend als afgerond onderzoek en een overzicht van recente CPB-publicaties.

De (Engelstalige) CPB Newsletter is beperkter van omvang, vooral omdat de diverse buitenlandse doelgroepen zoals wetenschappers, internationale instituten en ambassades uiteenlopende informatiebehoeften hebben. De CPB-website is een geschikter medium om op de buitenlandse klant toegesneden informatie te verschaffen.

Second opinions en projectbeoordelingen

Het CPB zal ook in 2010 weer op verzoek diverse projectbeoordelingen, second opinions op kosten-batenanalyses en andere onderzoeken opstellen. Vaak komen deze verzoeken in de loop van het jaar binnen. Werkzaamheden die nu al genoemd kunnen worden zijn:

- Begeleiden of beoordelen van onderzoek in het kader van onder meer de Structuurvisie Schiphol, het Programma Hoogfrequent Spoor (PHS) en Anders Betalen voor Mobiliteit (kilometerheffing: basistarief en spitstarief);
- Beoordelingen van uitgangspuntennotities en second opinions van KBA's voor nieuwe normen voor waterveiligheid (project Waterveiligheid 21ste eeuw) en voor de verbetering van de Afsluitdijk (als het CPB die KBA niet zelf maakt);
- Verder zal een beroep op het CPB worden gedaan om projectvoorstellen voor aanwending van middelen uit het FES en het Budget Nota Ruimte te beoordelen;
- Second opinions van KBA's leggen ook in 2010 waarschijnlijk weer beslag op de capaciteit van de sector Economie en fysieke omgeving;
- Het lijkt verstandig om buitenstaanders te vragen een beoordeling te geven van alle CPB-werkzaamheden op het gebied van KBA's: het zelf maken daarvan, het geven van second opinions op het werk van anderen, het maken van projectbeoordelingen en onze bijdragen ter verbetering van de methodologie. Reden is dat het niet te verwachten is dat de visitatiecommissie diep op deze onderwerpen zal ingaan.

Commissies en Raden

Het CPB is vertegenwoordigd in tal van commissies, werkgroepen, stuurgroepen en begeleidingscommissies in Den Haag en daarbuiten, ook internationaal. Binnen de (inter)departementale beleidsvoorbereiding participeert het CPB in de Centrale Economische Commissie (CEC), de Commissie voor Economie, Kennis en Innovatie (CEKI) en de Commissie RSEIB. Deze laatste twee zijn de ambtelijke voorportalen van de Raad voor Economie, Kennis en Innovatie (REKI) en de Raad Sociale Samenhang - Sociaal Economisch en Inkomensbeleid (RSS-RSEIB), onderraden uit de Ministerraad waar de directeur van het CPB lid van is. Verder participeert het CPB in de Interdepartementale Commissie voor Ruimtelijke Economie (ICRE) en de Commissie voor Duurzame Leefomgeving (CDL) en wordt het CPB regelmatig betrokken bij Interdepartementale Beleidsonderzoeken (IBO's).

Het CPB heeft zitting in vele (nationale) adviesraden en advies- en overlegorganen. De directeur van het CPB is qualitate qua kroonlid van de SER en adviserend lid van de WRR. Medewerkers van het CPB participeren in vele commissies van de SER. Het Overleg Directeuren Planbureaus (ODP) heeft onder meer tot doel de werkzaamheden van de planbureaus op elkaar af te stemmen. CPB-medewerkers participeren in tal van

(inter)departementale werkgroepen dan wel begeleidingscommissies; vaak ad hoc, soms structureel. Dit komt voor op de terreinen van onderwijs, milieu, energie, zorg, marktwerking, et cetera.

Het CPB neemt actief deel aan diverse overleggrema rond het CBS. De kwaliteit van statistische informatie is immers van groot belang voor de economische analyses en ramingen. Medewerkers van het planbureau zijn lid dan wel voorzitter van diverse Raden van Advies op verschillende CBS-deelreinen.

Internationaal participeert het CPB in werkgroepen van de OESO (kortetermijnvooruitzichten, landenexamen, Working Party 1 en Working Group Ageing), in commissies van de Europese Commissie (zoals in de Lisbon Methodology Working Group LIME en in overlegorganen over de korte- respectievelijk middellangetermijnperspectieven) en in tal van werkgroepen van het Europese samenwerkingsverband van onafhankelijke conjunctuurinstituten AIECE (internationale handel en middellangetermijnvooruitzichten). Het CPB neemt deel aan ENEPRI (European Network of Economic Policy Research Institutes), een samenwerkingsverband tussen een twintigtal onderzoeksinstituten in de EU-landen. ENEPRI is gericht op het uitwisselen van informatie door middel van workshops en conferenties en een gemeenschappelijk platform voor publicaties. Het planbureau bereidt onder andere via ENEPRI projectvoorstellen voor die aansluiten op het Zevende Kaderprogramma van de Europese Commissie. Met name voor internationale analyses met een Europese dimensie wordt samengewerkt met buitenlandse conjunctuurinstituten. Relevant in dit verband is *Euroframe*, waarin naast het CPB, IfW Kiel, NIESR Londen, OFCE Parijs, Prometeia Bologna, DIW Berlijn, WIFO Wenen, Case Warschau en ETLA Helsinki deelnemen. In 2010 is het CPB gastheer van de jaarlijkse Euroframe Wetenschappelijke conferentie.

Het CPB is ook betrokken bij lopend onderzoek voor de Europese Commissie. Voorbeelden hiervan zijn: Atlass (DG TRADE) en Models (DG ENTR). Bovendien draagt het planbureau geregeld bij aan het jaarlijkse 'Competitiveness Report' van DG ENTR.

Verkiezingscyclus

Het werkplan gaat uit van forse capaciteitsinzet op beleidsondersteuning. Dat heeft voor een groot deel te maken met de verkiezingen van 2011. Het maken van middellangetermijnverkenningen, ondersteuning van de werkzaamheden van de Studiegroep Begrotingsruimte en de start van de analyse van verkiezingsprogramma's (zie onder) zijn hierbij de belangrijkste projecten. De directeur van het CPB is lid van de Studiegroep Begrotingsruimte en naar verwachting zullen verschillende CPB'ers participeren in werkgroepen van de studiegroep. Ook levert het CPB via notities en presentaties een substantiële bijdrage aan de discussie in de studiegroep. Naar verwachting zal er in 2010 een substantiële bijdrage van het CPB worden verwacht voor het Middellangetermijnadvies van de SER.

Gezien de overlap van de analyse van tegenbegrotingen met die van verkiezingsprogramma's, zowel inhoudelijk als in kalendertijd, ziet het CPB voor 2010 geen mogelijkheden voor een analyse van de tegenbegrotingen. Wel is in het werkplan extra ruimte ingeboekt in het kader van de Brede Heroverwegingen: Bij veertien van de Heroverwegingscommissies zijn CPB'ers als waarnemer/adviseur betrokken. Verder is in het werkplan, zoals gebruikelijk, veel ruimte ingeboekt voor allerlei ad-hoc beleidsvragen die op het CPB af komen.

Middellangetermijnverkenningen

Ter voorbereiding van de analyse van verkiezingsprogramma's en de formatie van een nieuw kabinet zullen in 2010 economische scenario's voor de jaren 2012-2015 worden opgesteld. Begonnen wordt met scenario's voor de potentiële groei in deze komende (kabinets)periode, waarover in het voorjaar zal worden gerapporteerd. Vervolgens wordt de budgettaire ruimte die bij deze scenario's hoort, berekend. De rapportage hierover verschijnt in juni 2010, en vormt input voor zowel de Studiegroep Begrotingsruimte, als voor de politieke partijen bij de opstelling van de financiële paragraaf van hun verkiezingsprogramma. Najaar 2010 verschijnt de middellangetermijnverkenning met uitgewerkte economische scenario's voor de periode 2012-2015. Deze scenario's vormen de basis voor de analyse van de verkiezingsprogramma's en de kabinetsformatie.

Keuzes in Kaart

Op verzoek van politieke partijen zal het Planbureau de economische effecten van hun verkiezingsprogramma in beeld brengen. De analyse zal ook dit keer laten zien dat elke voorgenomen beleidsmaatregel voordelen én nadelen heeft. De programma's weerspiegelen de uiteenlopende keuzes die partijen voorstaan. De CPB-publicatie Keuzes in kaart 2012-2015 presenteert de gevolgen van de partijprogramma's voor de overheidsfinanciën, de macro-ontwikkeling van de Nederlandse economie en de koopkracht van diverse groepen. Ook worden analyses gemaakt op het gebied van de vergrijzing en de kenniseconomie. De analyse van de verkiezingsprogramma's leidt niet tot een goedkeuringsstempel of stemadvies. Doel is vooral om op een onpartijdige wijze de programma's vergelijkbaar te maken, met daarbij een overzicht van de economische effecten. Dat het CPB de diverse voor- en nadelen van voorgestelde maatregelen inzichtelijk maakt, is een dienstverlening aan kiezers en partijen. Keuzes in kaart kan ook in het formatieproces na de verkiezingen een nuttig houvast bieden. Bij alle politieke verschillen van inzicht die er uit de aard der zaak bestaan tussen partijen, vergemakkelijkt de analyse een goede informatie-uitwisseling tussen partijen over de gevolgen van hun programma's. Als de partijen hier gebruik van willen maken, dan kan dit een handvat bieden bij het formuleren van een regeerakkoord. In 2010 wordt veel tijd besteed aan Keuzes in Kaart. Het begint met het gebruikelijke noodzakelijk onderhoud aan het instrumentarium. Ook worden

verschillende publicaties gemaakt die politieke partijen van dienst kunnen zijn bij het beoordelen van verschillende beleidsopties. Ten slotte wordt in het najaar van 2010 begonnen met de eerste berekeningen.

B — Sector Conjunctuur en collectieve sector

De sector Conjunctuur en collectieve sector levert vooral lopend werk en doet dan ook relatief weinig onderzoek. Om die reden kent de sector geen programma's, maar afdelingen. Daardoor is het overgrote deel van het werk van de sector niet terug te vinden in het programmatische deel van het werkplan. De projectorganisatie is in deze sector niet doorgevoerd omdat het werk zich voor een belangrijk deel kenmerkt door regelmatig terugkomende werkzaamheden op het gebied van ramingen en beleidsondersteuning. Bij een projectorganisatie zou dit betekenen dat steeds weer andere medewerkers zich de kennis op deze terreinen eigen zouden moeten maken. Dit is niet efficiënt en zou bovendien de kans op fouten sterk vergroten. Wel wordt veelvuldig samengewerkt met medewerkers van andere afdelingen of sectoren. Daar waar de sector meewerkt aan programma's van andere sectoren is de inzet van Conjunctuur en collectieve sector vermeld bij het desbetreffende programma.

De kerntaak van de sector is het maken van macro-economische analyses en ramingen voor de kortetermijnontwikkeling van de Nederlandse economie. Daarbij is veel aandacht voor de ontwikkelingen in de collectieve sector, de inkomensverdeling (koopkrachteffecten) en de internationale conjunctuur. Deze analyses spelen een belangrijke rol bij de beleidsvoorbereiding van zowel kabinet, politieke partijen als sociale partners.

Het komende jaar wordt er relatief veel extern beroep op de sector gedaan, doordat veel grote projecten in het kader van de voorbereiding op de verkiezingen in 2011 al in 2010 spelen: de Studiegroep Begrotingsruimte, het maken van middellangetermijnverkenningen, het Middellangetermijnadvies van de SER en het begin van de doorrekening van de verkiezingsprogramma's (Keuzes in Kaart). Door de crisis is de onzekerheid over de toekomstige ontwikkelingen groot, wat wellicht extra analyse en meerdere scenario's noodzakelijk maakt. Bovendien zullen de te analyseren beleidsopties extremer en veelvuldiger zijn dan normaal (bijvoorbeeld voorstellen voor stelselwijzigingen).

Afdelingen

De **afdeling Conjunctuur** verzorgt en coördineert de kortetermijnramingen voor de Nederlandse economie. Daartoe onderhoudt de afdeling het macro-econometrische model SAFFIER (samen met de sector Groei, kennis en structuur), diverse monitoringinstrumenten om recente gegevens te verwerken en een uitgebreid datasysteem. Ook het jaarlijks evalueren van de trefzekerheid van de ramingen, door deze te vergelijken met de definitieve realisaties,

behoort tot het takenpakket van de afdeling. Verder verricht de afdeling algemeen macro-economisch onderzoek.

De **afdeling Inkomens en prijzen** maakt ramingen en analyses op het terrein van loonvorming, consumentenprijzen en koopkracht, inclusief de doorwerking daarvan naar de arbeidsmarkt. De afdeling beschikt over modellen en databases voor de monitoring van consumentenprijzen en contractlonen, en over microsimulatiemodellen voor de berekening van koopkrachtmutaties, loonvoetmutaties en replacement rates. Een belangrijk deel van de onderzoekscapaciteit van de afdeling wordt ingezet op het thema levensloop.

De kerntaak van de afdeling **Overheidsfinanciën (OVF)** is het opstellen van een consistent, actueel en relevant beeld van de inkomsten en uitgaven van de overheid en de analyse van de samenstellende delen daarvan voor de korte en middellange termijn. In 2010 levert OVF een grote bijdrage aan de voorbereiding van de verkiezingen en kabinetsformatie van 2011. Essentieel voor het vervullen van de genoemde taken is dat OVF beschikt over een efficiënt instrumentarium t.b.v. de ramingen, analyses en antwoorden op beleidsvragen. De afgelopen jaren is aanzienlijk geïnvesteerd om het lopende werk efficiënter te maken. In 2010 wordt zo mogelijk tijd uitgetrokken voor revisie en documentatie van het belastingmodel.

De afdeling **Sociale Zekerheid** maakt prognoses en analyses op het terrein van de sociale zekerheid. De prognoses vinden veelal plaats op reguliere basis (o.m. CEP, MEV, MLT, Rentehobbelopslag WGA). De afdeling raamt het verloop van inkomsten, uitgaven en vermogens van de sociale zekerheidsfondsen met behulp van het model MIMOSI. Met dit model maakt de afdeling tevens ramingen voor de nominale en procentuele ZVW-premie, de zorgtoeslag en de loon- en inkomstenbelasting. Het onderhoud en de verdere ontwikkeling van MIMOSI vormt een belangrijk deel van het werk.

De afdeling streeft naar een verbreding van de kennis over het gedrag van actoren in de sociale zekerheid, in het bijzonder hoe individuen, gemeenten en (andere) uitvoerders van sociale zekerheidsarrangementen reageren op financiële prikkels. Het gaat in de regel om empirisch onderzoek op basis van microdata, soms in samenwerking met andere sectoren van het CPB.

Voor een kleine open economie als de Nederlandse is de internationale omgeving van evident belang. De afdeling **Internationale Conjunctuur** maakt ramingen en analyses voor de internationale economische ontwikkeling op korte en middellange termijn. Deze internationale ramingen op korte en middellange termijn bepalen in belangrijke mate het ramingsbeeld voor de Nederlandse economie, zoals sinds het uitbreken van de kredietcrisis weer scherp naar voren is gekomen. Monitoring van de internationale economische ontwikkeling speelt een belangrijke rol bij het maken van de kortetermijnramingen. Behalve van eigen instrumenten, waarin

specificiteiten van de Nederlandse buitenlandse handel een belangrijke rol spelen, wordt (kritisch) gebruik gemaakt van analyses en prognoses van internationale instellingen (OESO, IMF, Europese Commissie, ECB) en van toonaangevende nationale economische instituten (IFO, IfW, NIESR, Federal Reserve, etc.). Andersom wordt de wereldhandelsmonitor van de afdeling IC wereldwijd gebruikt.

Bijlage 2: Externe financiering van projecten op het Werkplan 2010

Externe financiering 2010

	Financier(s)
Optimale Inrichting Pensioenstelsel	Netspar
Eenheid Kenniseconomie	OC&W
Productiviteit	EZ, OC&W, Fin, LNV
Onderwijs Bewijs (Experimenteerbudget)	OC&W
TIER	Universiteit van Amsterdam
ANCIEN (Assessing Needs of Care in European Nations)	Europese Commissie
Milieu en Economie	EZ
Kennisunit Financiële Markten	EZ, SZW, Fin
TREIN II	Senter
Kennisunit Infrastructuur en Ruimtelijke Economie	Fin, V&W, EZ, VROM
WIOD	Europese Commissie
Europese Verkenning	Buitenlandse Zaken
Programma Globalisering	EZ, SZW, Fin
